

**ՊԱՆԿԻՍԻԻ ԿԻՐՃԸ՝ ՑԱՆՑԱՅԻՆ ԱՐԱՔԵԿՉՈՒԹՅԱՆ  
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ. ՆՈՐ ՄԱՐՏԱԶՐԱՎԵՐՆԵՐ<sup>1</sup>**

Տաթևիկ Մկրտչյան  
ԵՊՀ Զաղաքակրթական և մշակութային  
հետազոտությունների կենտրոն  
tmkrtchyan@ysu.am

Հայկ Զոչարյան  
ԵՊՀ Արաբագիտության ամբիոն  
hkocharyan@ysu.am

**Բանալի բառեր՝** Պանկիսիի կիրճ, ցանցային ահաբեկչություն, «ահաբեկչության ապահով հանգրվան», ահաբեկչության օջախ, կիստեր, վահաբականություն:

Պանկիսիի կիրճը (տեղական վայնախական անվանումը՝ *Pengiz*) Կովկասյան լեռներում Վրաստանի հյուսիս-արևելյան հատվածում գտնվող Ախմեթա նահանգն է, որը վրաց-չեչենական հարավային սահմանին է գտնվում, իսկ արևելքից սահմանակից է Ղաղստանին: Այն ձգվում է Բորբալո լեռից մինչև Ալազանիի հովիտը մոտ 30 կմ երկարությամբ, իսկ Թբիլիսիից հեռու է 150-160 կմ: Վրաստանի էթնիկ և կրոնական բազմազանության մեջ Պանկիսիում բնակվող կիստերը, որոնք վայնախների էթնիկ ընտանիքին են պատկանում, ինչպես ինգուշները և չեչենները, կարևոր փոքրամասնություն են Վրաստանի մուսուլմանական համայնքում: Մուսուլմանական համայնքը 2014թ մարդահամարի տվյալներով՝ 2016թ. Վրաստանի վիճակագրական ծառայության պաշտոնական փաստաթղթում Վրաստանի բնակչության մոտ 11 (10,7) տոկոսն է կազմում, իսկ կիստերի թվաքանակը նշվում է

---

<sup>1</sup> Սույն հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության Գիտության կոմիտեի 18T-5I380 «Իսլամական ծայրահեղականությունը և Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության մարտահրավերները» գիտական թեմայի ֆինանսավորման շրջանակում:

մոտ 6000 (5700) մարդ<sup>2</sup>: Կիստերը Վրաստանի քաղաքացիներ են դարձել դեռևս առաջին անկախ Վրաստանի Ժողովրդավարական Հանրապետության ժամանակ (1918-1921թթ): Ավելի ուշ նաև սկսում են կրել վրացական ազգանուններ, իսկ այսօր գրեթե բոլորն ունեն և՛ չեչենական, և՛ վրացական անուններ, և բոլորն էլ տիրապետում են նաև վրացերենին<sup>3</sup>:

Պանկիսիի կիրճը՝ որպես ահաբեկչության հետ առնչություն ունեցող աշխարհագրական տարածք ներկայացնելու կամ կիրճը որպես ահաբեկչական «ապահով հանգրվան» դիտարկելու և առկա նախադրյալները վեր հանելու համար անհրաժեշտ է պատմական համառոտ ակնարկի տեսքով ցույց տալ, թե ովքեր են բնակվում, ինչպիսի կրոնական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային իրադրություն է կիրճում, ինչպես նաև ներկայացնել այստեղ տարվող քաղաքականությունը և իրադրությունը հատկապես Վրաստանի անկախությունից հետո:

Պանկիսիի կիրճին առնչվող հետազոտություններում այն տարբեր անվանումներով և ձևակերպումներով է բնորոշվում որպես «ահաբեկիչների կենտրոն», «ահաբեկիչների անվտանգության գոտի», «ջիհադականների օջախ» նաև «իսլամական ռազմական անդամակցության և անդամագրման միկրոկոսմ», «շագանակագույն վայր կամ անկայունության գրպանիկ», «Հարվարդ ահաբեկիչների կերտման/դաստիարակման համար» (Harvard of terrorist upbringing), երբեմն նաև ներկայացվում է, որպես օտար գրոհայինների և ծայրահեղականների անընդհատ հոսք ունեցող մի հանգրվան, երբ իրականում առկա չէ նշանակալի տեղական ծայրահեղականացում/ռադիկալացում և այլն: Հետաքրքիր է, որ վրացական ներքին փորձագիտական շրջանակները Պանկիսիի

<sup>2</sup> National Statistics Office of Georgia (Geostat). (2016). 2014 General Population Census, Main Results. [http://census.ge/files/results/Census\\_release\\_ENG.pdf](http://census.ge/files/results/Census_release_ENG.pdf) (մուտք՝ 15.10.2019)

<sup>3</sup>Zviadadze, S. (2016). Islam, Politics, and Identity in Pankisi. The Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, [https://www.academia.edu/31144741/Islam\\_Politics\\_and\\_Identity\\_in\\_Pankisi\\_in\\_Georgian](https://www.academia.edu/31144741/Islam_Politics_and_Identity_in_Pankisi_in_Georgian). հղված՝ Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi 2018, p.3. [http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018\\_Mariam-Amashukeli.pdf](http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018_Mariam-Amashukeli.pdf), (մուտք՝ 12.10.2019)

կիրճը համարում են «ներկրված կոնֆլիկտի» օրինակ<sup>4</sup>: Իսկ տեղի բնակչության շրջանում անցկացված դաշտային հետազոտությունների մի մասի արդյունքներով<sup>5</sup> «ահաբեկչությունը՝ որպես խարան» Պանկիսի կիրճի կիստ բնակչության կարևորագույն մարտահրավերներից է, որը նրանց պարտադրվում է և՛ ներպետական, և՛ համաշխարհային մակարդակում: Ըստ տվյալ հետազոտությունների՝ հատկապես 2000-ական թթ.-ից սկսած Պանկիսի կիրճը որպես «ահաբեկչության հանգրվան» լինելու խոսույթի գերակայությանը մեծապես նպաստել են և՛ տեղական մամուլի, և՛ իշխանությունների կողմից Պանկիսիում տիրող իրավիճակի «զնահատականները». «սուֆիզմի ճգնաժամը և սերունդների միջև առաջացած անդունդը», զուգահեռաբար սալաֆիական իսլամի՝ որպես իսլամի ռադիկալ ուղղության տարածման հանգամանքը, որն էլ պանկիսցիների՝ Սիրիա և Իրաք մեկնելու պատճառներից էր: Ահա այս ամենն ավելի էր խորացնում այս շրջանի ընդհանրական ընկալումը՝ որպես «ահաբեկչության օջախի կամ հանգրվանի»: Պանկիսցիների շրջանում այս թեմայով արված հետազոտություններում բնակչության մի ստվար զանգված վեր է հանել լրջագույն խնդիրներ և մարտահրավերներ, որոնց լուծման ճանապարհների փնտրտուքներում են Պանկիսի կիրճի բնակչությունը<sup>6</sup>:

Մեթոդաբանության տեսանկյունից Պանկիսի կիրճի իրավիճակի վերլուծության համար կիրառելի է երկու տարբեր տեսության դրույթներ և բաղադրիչներ: Առաջինը՝

<sup>4</sup> Ghia Nodia, Georgia: Dimensions of Insecurity, Chapter 1 in Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution, eds. Robert Legvold and Bruno Coppieters, 2005, pp. 39-82, see pp. 59-60, <https://www.amacad.org/sites/default/files/academy/multimedia/pdfs/publications/books/Nodia.pdf>, (մուտք՝ 05.09.2019):

<sup>5</sup> Mariam Amashukeli, Understanding why youth fight in the Middle East. the case of Pankisi, Research report, Center for Social Sciences, Tbilisi Peace and Security Section, UN Women, New York, July 2019, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2020220/Understanding-why-youth-fight-in-the-Middle-East-en.pdf>, (մուտք՝ 12.10.2019); Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi, 2018, [http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018\\_Mariam-Amashukeli.pdf](http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018_Mariam-Amashukeli.pdf), (մուտք՝ 12.10.2019):

<sup>6</sup>Այս մարտահրավերների մասին մանրամասն կերպով ներկայացվում է ստորև:

քաղաքացիական պատերազմների և դրանց հաջորդած իրավիճակների շղթայական հետևանքների տարածման և երկրորդը՝ ահաբեկչության ապահով հանգրվանների տեսություններն են: Առաջին տեսության շրջանակներում քննարկվում են հետևյալ բաղադրիչները՝ *փախստականները, ահաբեկչությունը, հարևանային ներխուժումները, անջատողականությունը ծնում է անջատողականություն (secession breeding secessionism), բնակչության ծայրահեղականացում և տնտեսական կորուստներ*<sup>7</sup>:

Երկրորդ մոտեցումը հիմնված է այն բաղադրիչների վրա, որոնք վեր են հանում ահաբեկչության ապահով հանգրվանների առաջացման հանգամանքները: Այս տեսության և մոտեցման հիմնական տարրերն են՝ *աշխարհագրական տվյալները/բնութագիրը, թույլ կառավարումը, կոռուպցիայի «պատմությունը», բռնության և դրա նկատմամբ վերաբերմունքի «պատմությունը» և իհարկե սոցիալական խնդիրների առկայությունը և հատկապես աղքատությունը*<sup>8</sup>:

Առանձին ուսումնասիրման թեմա է նաև պետական կառույցների կողմից հակաահաբեկչության քաղաքականության հարցում իրականացվող քայլերը և դրանց արդյունավետության՝ իսլամական ահաբեկչությանը պետական մակարդակում դիմագրավելու տեսանկյունից և այլն: Կարևոր քայլ է այդ ուղղությամբ Վրաստանի կողմից 2019թ ընդունված Հակաահաբեկչության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը<sup>9</sup>, որի գործողությունների ժամկետը 2019-2021թթ.: Այս ռազմավարության արդյունավետությունը կարելի է գնահատել ավելի ուշ՝ երբ հնարավոր կլինի վերլուծել՝ համադրելով փաստաթղթի բովանդակությունն ու Պանկիսիի կիրճում տիրող/ստեղծված իրադրությունը:

<sup>7</sup> Daniel L. Byman and Kenneth M. Pollack, *Things Fall Apart, Containing the Spillover from an Iraqi Civil War*, 2007, Brookings Institution Press, May 7, 2007.

<sup>8</sup> Cristiana C. Brafman Kittner, *The Role of Safe Havens in Islamist Terrorism, Terrorism and political violence*, Volume 19, Issue 3/ 19:03, 2007.

<sup>9</sup> National Strategy of Georgia on Fight Against Terrorism, 2019, <https://ssg.gov.ge/uploads/pr/25.01.19/National%20CT%20Strategy%20of%20Georgia.pdf> (մուտք՝ 18.09.2019):

Հետաքրքրական է, որ մինչ հետազոտողները այս կամ այն մոտեցմամբ են մեկնաբանում որևէ կոնֆլիկտային իրադրություն, Պանկիսիի կիրճի իրադրությունը վերլուծելիս երկու մոտեցման չափանիշներն ու տարրերն էլ առկա են և հավասարապես կիրառելի: Հոդվածի շրջանակում ներկայացվելու է Պանկիսիի կիրճը՝ որպես «ահաբեկչության հանգրվան» լինելու խոսույթի ձևավորման և իրական կյանքում ընկալման և վերածման ժամանակագրական համառոտ պատմությունն այս երկու տեսությունների բաղադրիչները քննարկելու միջոցով: Միևնույն ժամանակ կարևոր է տարանջատել արտաքին աշխարհաքաղաքական ֆակտորները և ակտորների քաղաքականությունը, որոնք նպաստում էին Պանկիսիի կիրճում ծայրահեղականության տարածմանը, ներքին նախադրյալներից՝ սոցիալ-տնտեսական, կրոնական և մշակութային գործոններից, որոնք նպաստում էին և բարձրացնում էին ծայրահեղականության գրավչությունը հատկապես երիտասարդ սերնդի շրջանում:

Հոդվածում նախ ներկայացվելու է Վրաստանի անկախությունից ի վեր՝ 1991թ. մինչ 2019թ. Պանկիսիի կիրճի շուրջ ծավալված իրադարձությունների համառոտ ժամանակագրությունը, հետո՝ Պանկիսիի կիրճի ներքին իրադրությունը և դրա ազդեցությունը ծայրահեղականացման գործընթացում, երկու տեսությունների բաղադրիչների համադրումը Պանկիսիի իրադրության համատեքստում և նաև այս գործընթացներում ներգրավված արտաքին խաղացողների դերակատարությունը:

### **Պանկիսիի կիրճը 1991թ Վրաստանի անկախության հռչակումից հետո. համառոտ ժամանակագրություն**

Պանկիսիի շրջանում սոցիալ-քաղաքական բնութագիրը արմատականորեն փոխվեց 1990-ականների սկզբներից, երբ Վրաստանում ընթանում էին անկախության առաջին տարիների կայացման դժվարություններով և տնտեսական ու քաղաքական բազում վայրիվերումներով լի իրադարձությունները: Պանկիսիի

կիրճում ժամանակագրորեն տեղի ունեցող իրադարձություններով էլ պայմանավորված այս կամ այն փուլում սկսում է ձեռք բերել ավելի մեծ կարևորություն հատկապես հակաահաբեկչության համատեքստում:

**1991-1994թթ** կարելի է համեմատաբար «հանգիստ» ժամանակաշրջան համարել, երբ պետությունը չուներ լիակատար հսկողություն և ազդեցություն այս շրջանի վրա, միևնույն ժամանակ ներգրավված էր քաղաքացիական պատերազմական իրավիճակներում Հարավային Օսիայում և Աբխազիայում. տեղական կառավարման կառույցները գրեթե չէին գործում և օրենքի կիրառման հնարավորությունները գրեթե բացակայում էին ինչպես երկրի այլ շրջաններում, այնպես էլ Պանկիսիի շրջանում, սակայն կարծես իներցիայով այս շրջանը շարունակում էր պահպանել իր «ինքնակառավարումը»<sup>10</sup>: Պետական կառավարման թույլ լինելը կամ տվյալ դեպքում պետական կառավարումից դուրս մնացած նման «տարանցիկ» հնարավորություններով աշխարհագրական տարածքը առավել մեծ վտանգներ կարող էր առաջացնել ոչ միայն տվյալ պետության, այլև տարածաշրջանի և նաև համաշխարհային ահաբեկչության դեմ պայքարի տեսանկյունից:

Պանկիսիի կիրճի նկատմամբ ահաբեկչության հետ առնչվող հետաքրքրությունն առաջացավ հատկապես ռուս-չեչենական պատերազմներից (առաջինը՝ 1994-1996թ, երկրորդը՝ 1999-2000թթ.) հետո ստեղծված իրադրությամբ պայմանավորված:

**1994-1996թ առաջին Չեչենական պատերազմը** փոխեց իրադրությունը Պանկիսիում: Նախ 1994թ. սկսեցին վերադառնալ այն չեչենները, որոնք Սովետական միության փլուզումից հետո լքել էին երկիրը: Այս ժամանակահատվածում առնվազն բոլոր նախադրյալներն առկա էին զենք զինամթերքի անօրինական առուվաճառքի ստեղծման համար, ինչպես նաև կիրճը սկսում է

<sup>10</sup> Akaki Dvali, *Instability in Georgia: A New Proliferation Threat?*, August 1, 2003, Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/analysis/articles/instability-georgia/>, (մուտք՝ 15.08.2019), Jaba Devdariani and Blanka Hancilova, *Georgia's Pankisi Gorge, Russian, US, and European Connections*, CEPS Policy Brief, No23, June 2003, p. 4, <http://georgica.tsu.edu.ge/files/05-Security/Devdariani%20&%20Hancilova-2002.PDF>, (մուտք՝ 18.10.2019).

նարկոթրաֆիքինգի համար տարանցիկ գոտի հանդիսանալ<sup>11</sup>: Թմրանյութերի առևտրային ճանապարհը անցնում էր Պանկիսի կիրճով հասնում Հարավային Օսիա, իսկ ավելի ուշ՝ Թուրքիայով Եվրոպա<sup>12</sup>: Իրականում առաջին ռուս-չեչենական պատերազմից հետո համեմատաբար խաղաղ շրջան է համարվում մինչև 1999թ.: Տվյալ փուլում որոշակի կայունության նշաններ կային Վրաստանում, հակակոռուպցիոն որոշակի քայլեր էին ձեռնարկվում և հաջողություններ գրանցվում: Սակայն մինչև երկրորդ ռուս-չեչենական պատերազմի սկսվելն արդեն ստեղծվել էին այնպիսի նախադրյալներ, որոնք նպաստեցին հետագայում ահաբեկչական խմբավորումների և ցանցային գործունեության ծավալման համար «հանգրվան» դառնալուն: Նման նախադրյալներից էր նախ և առաջ Պանկիսի կիրճի «մեկուսացման» գործընթացը պետական կառույցների ոչ լիարժեք գործելու պայմաններում հենց կիրճի բնակչության կողմից նրանց նկատմամբ ապատիան, կրիմինալ շրջանակների և կոռումպացված ոստիկանական համակարգի համագործակցության մոդելի կիրառումը կիրճում և այլն<sup>13</sup>: Այս ամենը շատ պարարտ հող էր հետագայում տեղի բնակչությանը անդամագրելու, ներգրավելու և հետագայում նաև ցանցային ահաբեկչական խմբավորումներում կարևորագույն դերակատարություններ ստանձնելու տեսանկյունից:

Լարվածության ուժգնացում է նկատվում **1999-2000թթ երկրորդ Չեչենական պատերազմի տարիներին**: 2000-ական թվականներից հետաքրքրությունն այդ տարածքի նկատմամբ ավելանում է նաև տարբեր ահաբեկչական ցանցերի, ահաբեկչական գործողությունները ֆինանսավորող երկրների,

<sup>11</sup> Համաշխարհային կրիմինալ ցանցերը այդ ժամանակահատվածում արդեն հետևյալ երթուղին ունեին՝ Աֆղանստանից Դադստանով և Հյուսիսային Կովկասի այլ պետություններով դեպի Վրաստան:

<sup>12</sup> Jaba Devdariani and Blanka Hancilova, Georgia's Pankisi Gorge, Russian, US, and European Connections, CEPS Policy Brief, No23, June 2003, p. 4, <http://georgica.tsu.edu.ge/files/05-Security/Devdariani%20&%20Hancilova-2002.PDF>, (մուտք՝ 18.10.2019):

<sup>13</sup> Jaba Devdariani and Blanka Hancilova, Georgia's Pankisi Gorge, Russian, US, and European Connections, CEPS Policy Brief, No23, June 2003, p. 4, <http://georgica.tsu.edu.ge/files/05-Security/Devdariani%20&%20Hancilova-2002.PDF>, (մուտք՝ 18.10.2019):

ինչես նաև գլոբալ ահաբեկչության դեմ պայքար մղող կարևորագույն երկրի՝ ԱՄՆ-ի և նաև ԵՄ-ի գործողությունների համատեքստում: 2000-ական թվականներին էր, որ Պանկիսի կիրճը առաջին անգամ դառնում է միջազգային հանրության ուշադրության ուղեծրում: 2001թ սեպտեմբերի 11-ի Նյու Յորքյան ահաբեկչությունից հետո, երբ հայտարարվում է Ահաբեկչության դեմ պատերազմի մասին, ԱՄՆ անվտանգության քարտուղար Զոլին Փաուելը ՄԱԿ-ում հիշատակում է Պանկիսի կիրճի և ալ-Կաիդայի առնչությունների մասին<sup>14</sup>: հատկապես 2011թ հետո, երբ կային հետախուզական տվյալներ, որ այստեղ են հայտնվել ալ-Կաիդայի հետ առնչություններ ունեցող Աբու Աթիյան կամ Աբու Մուսա ալ-Չարկաուին, կամ էլ Աբու Հաֆս ալ-Ուրդանին<sup>15</sup>, որը ըստ որոշ տվյալների՝ Պանկիսի կիրճում զորավարժանքներ էր իրականացնում Օսամա բեն Լադենի հրահանգով<sup>16</sup>: Արդյունքում այն դառնում է նաև **Operation Enduring Freedom**-ի 7 կոնֆլիկտներից մեկը<sup>17</sup>: Իսկ Ռուսական կողմի մշտական մտահոգություններն ավելի ակնառու էին դառնում, երբ Ռուսաստանի պաշտպանության նախարար Սերգեյ Իվանովը Պանկիսի կիրճը նույնիսկ անվանում է «մինի Աֆղանստան Ռուսաստանի շեմին»<sup>18</sup>, իսկ բիլոլոգիական զենքի հետ կապված

<sup>14</sup> Transcript of Powell's U.N. presentation, part 9, Ties to al-Qaeda, <https://edition.cnn.com/2003/US/02/05/sprj.iq.powell.transcript.09/index.html>, (մուսը՝ 16.10.2019):

<sup>15</sup> Russia finds more terrorists in the Pankisi gorge, North Caucasus Weekly, Volume: 5, Issue: 46, <https://jamestown.org/program/russia-finds-more-terrorists-in-the-pankisi-gorge-2/>, Andrew McGregor, Ricin Fever: Abu Musab al-Zarqawi in the Pankisi Gorge, Terrorism Monitor Volume: 2 Issue: 24, 5, May, 2005 <https://jamestown.org/program/ricin-fever-abu-musab-al-zarqawi-in-the-pankisi-gorge/>, (մուսը՝ 22.10.2019):

<sup>16</sup> Micheal Cecire, “How extreme are the extremists? Pankisi Gorge as a case study”, Foreign Policy Institute, July 2015, <https://www.fpri.org/article/2015/07/how-extreme-are-the-extremists-pankisi-gorge-as-a-case-study/>, (մուսը՝ 25.09.2019): Jaba Devdariani, Georgia: Military phase of Pankisi operation ends with mixed results, Report UNA Georgia, 27, Sep. 2002, <https://reliefweb.int/report/georgia/georgian-russian-tension-rise> (մուսը՝ 25.09.2019):

<sup>17</sup> Այդ կոնֆլիկտները հետևյալն էին՝ պատերազմը Աֆղանստանում, կոնֆլիկտները՝ Ֆիլիպիններում, Հյուսիսարևելյան Աֆրիկայի թերակղզին, Պանկիսի կիրճը, Տրանսսահարան, Կարիբյան կղզիները, կենտրոնական Ամերիկան և Ղրղզստանը:

<sup>18</sup> Այս մասին տես՝ <https://inosmi.ru/untitled/20020228/140209.html>



տարբեր վարկածների<sup>19</sup> համատեքստում կիրճը համարում էր «շատ հայտնի ուղղություն բիոլոգիական գենք կիրառող ահաբեկիչների համար»<sup>20</sup>:

Շատ կարևոր իրադարձություններ էին տեղի ունենում վրացական պետության և Պանկիսիի տարածքում ահաբեկչական խմբավորումների դեմ իրականացվող պայքարի շրջանակում վրացական պետության քայլերի տեսանկյունից, որը մի կողմից փորձում էր վերահսկել ահաբեկչական զարգացումների հնարավորությունը, մյուս կողմից հանգեցնում էր տեղի բնակչության՝ պանկիսցիների, միգրանտների և տեղի վրացիների միջև բախումներին. կար մի ժամանակահատված, որ լրագրողների համար նույնիսկ փակ տարածք էր համարվում Պանկիսիի կիրճը<sup>21</sup>: Վերլուծական շրջանակներում Պանկիսիի կիրճը նույնիսկ համարվել է որպես Վրաստան պետության ձախողումներից և այն խորհրդանիշներից մեկը<sup>22</sup>: Կար տեսակետ, որ մի որոշ ժամանակահատված կարծես քաղաքական որոշում է եղել թողնել տարածաշրջանը՝ ինքնակառավարման<sup>23</sup>: Նույնիսկ նշվում է, որ մասնավոր գրույցներում Վրաստանի քաղաքական գործիչներն իրենց ոչ ակտիվ գործողությունները բացատրում էին, որ Պանկիսիի կիրճում կտրուկ գործողությունները և իրադրության կարգավորումը/վերահսկումը կարող էր հանգեցնել Վրաստանի կողմից Չեչենական պատերազմում ներքաշվելուն, և կարծես ամենաճիշտ հնարավոր

<sup>19</sup> Akaki Dvali, *Instability in Georgia: A New Proliferation Threat?*, August 1, 2003, Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/analysis/articles/instability-georgia/>, (մուտք՝ 15.08.2019):

<sup>20</sup> Նույն տեղում:

<sup>21</sup> Այս մասին մանրամասները տես՝ Shorena Kurtsikidze and Vakhtang Chikovani, *Georgia's Pankisi Gorge: An Ethnographic Survey*, Spring 2002, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series, pp. 4-6, [http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002\\_03-kist.pdf](http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002_03-kist.pdf), (մուտք՝ 17.09.2019):

<sup>22</sup> Ghia Nodia, *Georgia: Dimensions of Insecurity*, Chapter 1 in *Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution*, eds. Robert Legvold and Bruno Coppieters, 2005, pp. 39-82, see pp. 60, <https://www.amacad.org/sites/default/files/academy/multimedia/pdfs/publications/books/Nodia.pdf>, (մուտք՝ 05.09.2019):

<sup>23</sup> Նույն տեղում:

լուծումը եղել է Վրաստանի մյուս նահանգներից Պանկիսին մեկուսացնելը<sup>24</sup>:

Խնդիրը նրանում էր, որ սկզբնական շրջանում դժվար էր կանխատեսել, թե ինչ ազդեցություն կարող են ունենալ ռուս-չեչենական պատերազմներից հետո ստեղծված իրավիճակները թե՛ երկրում բնակչության ռադիկալացման տեսանկյունից, թե՛ հենց Վրաստանում ահաբեկչության իրականացման առումով: Սակայն հենց սկզբից էլ պարզ էր, որ Վրաստանի համար թե պարզապես փախստականների, թե՛ նաև տարբեր ցանցային «ահաբեկչական» միավորների մուտքը ոչ միայն ներքին ձևափոխումների և խնդիրների էին հանգեցնելու այլև խնդիրներ էին առաջացնելու հատկապես Ռուսաստանի հետ հարաբերություններում և մասնավորապես հարևանային ներխուժումների և ոչ ուղղակիորեն բնակչության ռադիկալացման տեսանկյուններից: Իսկ ավելի ուշ՝ արդեն 2001թ սեպտեմբերի 11-ի հարձակումներից հետո, Վրաստանը սկսում է նաև ԱՄՆ-ի հետ սերտ համագործակցություն՝ հանդիսանալով հակաահաբեկչության պայքարում տարածաշրջանային դաշնակից, և բնական է, որ այս ամենն իր ազդեցությունը պետք է թողներ Թուրքիայի՝ տարածաշրջանային կարևոր խաղացողի հետ հարաբերություններում:

Հասկանալի է, որ 2001թ.-ից հետո վրացական իշխանությունների կողմից մինչ այդ եղած չեչեն գրոհայինների՝ Վրաստանի տարածքում լինելու շուրջ ժխտողական վերաբերմունքը սկսում է փոխվել<sup>25</sup>: Արդեն 2002թ համարվում է «բեկումնային տարի», երբ ամերիկյան ներգրավվածությունը հակաահաբեկչական պայքարում դառնում է անխուսափելի, որը

<sup>24</sup> Նույն տեղում՝ Էջ 59-60:

<sup>25</sup> Վրաստանի Ազգային անվտանգության խորհրդի նախագահ Նուզգար Սաժավան իր ռուս գործընկերների հետ հանդիպման ժամանակ ընդունել էր, որ Պանկիսիի կիրճում կան չեչեն նախկին գրոհայիններ: Stv` Jaba Devdariani and Blanka Hancilova, Georgia's Pankisi Gorge, Russian, US, and European Connections, CEPS Policy Brief, No23, June 2003, p. 4, available at: <http://georgica.tsu.edu.ge/files/05-Security/Devdariani%20&%20Hancilova-2002.PDF>, (մուտք՝ 18.10.2019).

կներկայացվի ստորև ամերիկյան ներգրավվածության հատվածում:

Հաջորդ փուլը, երբ Պանկիսիի կիրճը սկսում է նոր նշանակություն և ազդեցության գոտի հանդիսանալ Կովկասյան Եմիրության՝ Վիլայաթ ալ-Կաուկագի ձևավորումից հետո է: Կովկասյան Եմիրությունը սուլնի ազգայնական ռազմականացված ջիհադական ահաբեկչական կազմակերպություն է, որը համարվում է Իչկերիայի Չեչենական Հանրապետության հետևորդը, որի ստեղծման մասին պաշտոնապես 2007թ հոկտեմբերի 7-ին Իչկերիայի նախկին նախագահ Դոկա Ումարովը հայտարարեց՝ դառնալով առաջին Եմիր<sup>26</sup>:

Բազմաթիվ վերլուծաբաններ ուսումնասիրել են Կովկասյան Վիլայաթի դերակատարությունը Կովկասում ահաբեկչական նոր հանգրվանի և հետագա ազդեցությունների համատեքստում: Այստեղ թերևս կարելի է ներկայացնել 2011թ արված մի հետազոտության<sup>27</sup> տվյալներ, որոնք ցույց էին տալիս Կովկասյան Վիլայաթի ազդեցության շրջանակները Վրաստանում և հատկապես Պանկիսիի կիրճում ահաբեկչության և ռադիկալացման հարցում: Այդ գեկույցում նշվում էր մի քանի անկյունաքարային փոխառնչություններ, որոնք էլ մեծապես նպաստել են ծայրահեղականացման գործընթացների ծավալմանը: Դրանք են.

1. Կովկասյան Եմիրության և դրա հաջորդ Իչկերիայի չեչենական հանրապետության հետ երկարատև և անընդհատ զարգացող կապերը մի կողմից, իսկ մյուս կողմից ալ-Կաիդայի և Գլոբալ Ջիհադի հետ առնչությունները:

2. Կովկասյան Եմիրության ջիհադական ահաբեկչական ցանցի որպես միավորված և կազմակերպված քաղաքական և

<sup>26</sup> Կովկասյան Եմիրության մասին մանրամասներ տես՝ <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/caucasus-emirate>, (մուտք՝ 10.10.2019):

<sup>27</sup> Gordon Hahn, Getting the Caucasus Emirate Right: Global Jihadism in Russia's North Caucasus, September 28, 2011, <https://www.csis.org/events/getting-caucasus-emirate-right-global-jihadism-russias-north-caucasus>, (մուտք՝ 15.10.2019):

ռազմական ուժի գործունեության արդյունք, որոնք ջիհադի կրոնազադափարական տարածմանն են նպաստել:

3. Տեղական մշակույթի և սալաֆիական ջիհադական կրոնական գաղափարախոսության ներթափանցումների և գլոբալ ջիհադական հեղափոխական շարժումների ազդեցությունը՝ որպես կարևորագույն գործոն Հյուսիսային Կովկասում բռնության տարածման համար<sup>28</sup>:

Կարևոր շրջադարձ է տեղի ունենում հատկապես **2014թ.-ից հետո**, երբ Սիրիայի և Իրաքի տարածքում հռչակվում է Իսլամական պետությունը, որի հետևանքով արդեն 2015թ.-ից Հյուսիսային Կովկասի տարածքում այլևս զգալի ներկայություն չունեին Կովկասյան Էմիրության կազմում և նրա անդամների մեծ մասը Իսլամական պետության Կովկասի վիլայաթին և այլ խմբավորումների են անդամագրվում<sup>29</sup>:

**2014թ.** Իսլամական պետության հռչակումից հետո բազմաթիվ վերլուծություններ<sup>30</sup> են արվել այս իրողության ազդեցության մասին Վրաստանի Հանրապետությունում և մասնավորապես Պանկիսի կիրճի համատեքստում: Դրանք հիմնականում արվում էին հասկանալու և վերլուծելու համար, թե որքանով է վտանգավոր ԻՊ-ը Վրաստանի համար: Միևնույն ժամանակ քննարկվում էին նաև այն վտանգները, որոնք կարող էին ի հայտ գալ Վրաստանում ԻՊ-ին աջակցող կամ անդամագրվողների կողմից: Մինչ 2014 թ. Վրաստանը կարծես ահաբեկչության դեմ պայքարում ԱՄՆ-ի և Արևմուտքի վարած պատերազմում կատարում էր ուժեղ դաշնակցի դերը: Վրաստանը անմիջականորեն չէր հիշատակում Աբխազիան և Հարավային Օսեթիան որպես ահաբեկչության անմիջական վտանգի օջախներ:

<sup>28</sup> Նույն տեղում

<sup>29</sup> Կովկասյան վիլայաթից դեպի Իսլամական պետություն տեղափոխությունների մասին տե՛ս՝ *Is this the end of the Caucasus Emirate?*, 29, June, 2015, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/is-this-end-of-caucasus-emirate/>, (մուտք՝ 15.10.2019):

<sup>30</sup> Goguzde, G., and S. Kapanadze (2015). *Daesh and Challenges Facing Georgia*. Policy Document. Georgia's Reforms Associates (GRASS), Tbilisi. November 2015, <http://grass.org/wp-content/uploads/2015/12/Daesh-and-Challenges-Facing-Georgia.pdf>.

## **Պանկիսի կիրճ. բնակչություն, սոցիալ-տնտեսական, կրոնական և մշակութային դրության համառոտ բնութագիր. ներքին նախադրյալներ**

Պանկիսի կիրճն այսօր մեծամասամբ բնակեցված է կիստերով<sup>31</sup>: Կիստերը վայնախնների էթնիկ ընտանիքին են պատկանում, ինչպես ինգուշները և չեչենները<sup>32</sup>: Չնայած համարվում է, որ կիստերը ուժեղ համայնքային ինքնություն ունեն, սակայն պատմության մեջ կարծես չի եղել հարևան Չեչնիայի հետ միավորման կամ որևէ այլ տարածքային պահանջատիրության դրսևորումներ<sup>33</sup>:

Կիրճում կա մեծամասամբ կիստերով բնակեցված մի քանի քաղաք և գյուղ՝ Դուկիսի (այս գյուղը ստեղծվել է հենց կիստերի կողմից և այն ստացել է իր անվանումը իրենց առաջնորդներից՝ Դուկի անունից), Ջոկոլո, Բիրկիանի, Զվեմո Օմալո, Ջիբախևի, Շուա Խալացանի և Չեմո Խալացանի, Խորաջո, Չիսաթանա և այլն<sup>34</sup>:

Պատմականորեն Պանկիսի կիրճը համարվել է քրիստոնեական տարածք մինչև Կովկասյան լեռներից չեչենների տեղափոխությունը 1825-64 թթ. Ռուս-կովկասյան պատերազմի ժամանակ: Չնայած արդեն 16-րդ դարից սկսած ավելի շատ բնակեցված է եղել թուշեթիներով (ոչ վրացական միջավայրում հայտնի են որպես բացքիներ), որոնք սերտ հարաբերություններ ունեին ավելի շուտ մուսուլման չեչենների հետ, քան էթնիկ

<sup>31</sup> Թվային տվյալները տատանվում են 3000-7000:

<sup>32</sup> Վրաստան այս էթնիկ ցեղերի տեղափոխման մասին առկա է հարուստ գրականություն, որտեղ տվյալներ կան, որ Նրանց տեղափոխումը սկսվել է 17-րդ դարից և մոտավորապես տևել է մինչև 19-րդ դար: Այս մասին մանրամասն տե՛ս՝ Shorena Kurtsikidze and Vakhtang Chikovani, Georgia's Pankisi Gorge: An Ethnographic Survey, Spring 2002, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series, pp. 8-13, [http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002\\_03-kist.pdf](http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002_03-kist.pdf),

<sup>33</sup> George Sanikidze, Islamic Resurgence in the Modern Caucasian Region: 'Global' and 'Local' Islam in the Pankisi Gorge. In Yuama T.. (ed.), Regional and Transregional Dynamism in Central Eurasia: Empires, Islam and Politics, Sapporo: Hokkaido University Press, 2007, pp. 263-282.

<sup>34</sup> Մանրամասն տես՝ Kists, 03. June, 2003, <https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/545/>, (մուտք՝ 15.09.2019):

վրացիների: Ներկայում, սակայն, հիմնականում կիրճը բնակեցված է մուսուլմանական կիստ (*վայնախ* կամ *ծուրծուր* ինքնանվանումներով) բնակչությամբ, փոքրաթիվ քրիստոնյա վրացիների հարևանությամբ: Կիստերի վերաբերյալ ժողովրդագրական և ֆոլկլորային ֆունդամենտալ հետազոտություններ են իրականացվել և հրապարակվել վրացական մամուլում 1880-ական թթ.-ից<sup>35</sup>:

18-19-րդ դարերում մասայական քրիստոնեացման է ենթարկվում նաև կիստ բնակչությունը, թեև իրական կրոնական քրիստոնեական արժեքներ կրելու տեսանկյունից դժվար է գնահատականներ տալ, և ընդհանրապես համարվում է, որ սովետական ժամանակահատվածում և մինչև 90-ականների վերջը կիստերի հավատքը քրիստոնեության, տեղական հավատալիքների՝ հեթանոսության և սուֆիական իսլամի, որը հայտնի էր նաև որպես «ավանդական իսլամ», տեղական ավանդական մշակույթի՝ աղաթների և շարիաթի միախառնում է, ինչպես նաև աշխարհիկ տարբեր նորմատիվային կենսակերպի տարրերի միաձուլում<sup>36</sup>: Որոշ հետազոտողներ կիստերի շրջանում իսլամական հավատքի ոչ այդքան ամուր հիմքեր ունենալը, ի տարբերություն Հյուսիսային Կովկասի չեչենների և ինգուշների, փորձում են բացատրել նաև այդ իրողություններով<sup>37</sup>: Սակայն չնայած այդ ամենին, պետք է նշել, որ կրոնական հավատքն իր առանձնահատկություններով շարունակել է գոյատևել և ներկա փուլում էլ ակտիվ տարածման և զարգացման շրջան է ապրում,

<sup>35</sup> Հայտնի է Մաթե Ալբուլաշվիլիի, որը նույնպես կիստ էր Պանկիսիից, 1898թ գրված «Պանկիսիի կիրճի նկարագրությունը» տարածաշրջանի պատմական և ժողովրդագրական հետազոտության արդյունքում, ինչպես նաև կարևոր է Ուսուփ Մարգոշվիլիի և հետագայում նաև Նրա դստեր՝ Լեյլա Մարգոշվիլիի հետազոտությունները: Տես՝ Shorena Kurtsikidze and Vakhtang Chikovani, Georgia's Pankisi Gorge: An Ethnographic Survey, Spring 2002, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series, pp. 8-13, [http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002\\_03-kist.pdf](http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002_03-kist.pdf), (մուտք՝ 17.09.2019); L.U. Margoshvili, Cultural and Ethnic Relations Between Georgia and Chechnya-Ingushetia, Tbilisi, 1990.

<sup>36</sup> Տես՝ Zviadadze, 2016, pp.5-7, հղված՝ Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi 2018, p3.

<sup>37</sup> George Sanikidze, 2007, pp. 263-282.

իսկ կիստերն իրենց ինքնության տարրերը պաշտպանել են հենց իրենց կենսակերպի և ավանդույթների, հավատքի շնորհիվ նաև Ռուսական կայսրությունում: Օրինակ 1902թ Դուխիում կառուցված մզկիթը սուֆիական իսլամի ուժեղագույն ուղղության՝ Բունթա-հաջիի կենտրոններից էր, որը շատ հայտնի սուֆիական իսլամի ուղղություն էր<sup>38</sup>:

Պանկիսի կիրճում կիստերի շրջանում, ինչպես Չեչնիայում, Ինգուշեթիայում և Դաղստանում իսլամի սուֆիական երկու եղբայրություն՝ տարիկաթ Է գործել՝ Նաքբբանդիա և Բադիդիա: Սուֆի իսլամը տեղական մշակույթի և շարիաթի հետաքրքրական սիմբիոզ էր: Սակայն Շարիաթի գերակայությունն այդպես էլ չէր կարողանում հաստատվել Հյուսիսային Կովկասում այսպես կոչված սովորույթային օրենքների՝ ադաթների խոր արմատների պատճառով: Ի՞նչ էին նշանակում տեղի սովորույթային ադաթները. տեղական օրենքների մի հանրագումար, որոնք առնչվում էին իրենց նախահայրերի, մեծերի, Էթիկետի, հյուրասիրության, թաղումների, ամուսնությունների, փոխօգնության, վեճաբերության և այլ սովորույթների վերաբերյալ, որոնք առնչվում են նրանց ամենօրյա կյանքին<sup>39</sup>: Դրանք անվանել մաքուր իսլամական սիսալ կլիներ, քանի որ դրանք առավել շատ պոպուլյար և էթնիկ մշակույթին առնչվող տարրեր էին բնորոշում<sup>40</sup>: Այսինքն, այս եղբայրությունների գաղափարախոսությունը և գործունեությունը տարբերվում է այս ուղղությունների հիմնական գաղափարաբանությունից և ծիսակարգային արարողություններից և մեծամասամբ ազդված է տեղական ավանդույթային իրավունքից՝ *ադաթից*, ինչպես նաև

<sup>38</sup> Zviadadze, 2016, հղված՝ Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi 2018, pp. 3-5:

<sup>39</sup> Պանկիսի կիրճում սալաֆիականության տարածման մասին տե՛ս՝ Conor Prasad, Georgia's Muslim Community: A Self-fulfilling Prophecy? European Centre for Minority Issues, Working paper no 58, February 2012, p. 11-15, available at: [http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2012/3857/pdf/Working\\_Paper\\_58\\_En.pdf](http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2012/3857/pdf/Working_Paper_58_En.pdf), (մուտք՝ 10.09.2019):

<sup>40</sup> Մակրամյանների համար՝ Maia Barkaia, Barbara Janelidze, Under the Security Gaze: History, Religion and Politics in the Pankisi Gorge, Human Rights Education and Monitoring Center, Tbilisi 2018, pp. 47-48.

մեծապես կիրառվում են քրիստոնեական և նախախլամական ավանդույթներից տարրեր<sup>41</sup>:

Սանկիհձեն իր հողվածում ցույց է տալիս, որ, ի տարբերություն Չեչևիայի կամ Ինգուշեթիայի, իսլամը, որը ուղղափառ քրիստոնեական Ռուսական կայսրության ժամանակահատվածում ինքնության պահպանման կարևոր դերակատարություն է ունեցել, այնուամենայնիվ երբեք նման միաձուլող և համախմբող գործոն չի հանդիսացել Պանկիսի կիրճի բնակիչների համար<sup>42</sup>: 1829-1859թթ. 30-ամյա իր գոյությամբ Հյուսիս-Կովկասյան Էմիրությունը կամ ինչպես նաև հայտնի է Շամիլի Իմամաթն իր գոյությամբ նախադեպային էր տվյալ շրջանում ճնշված և իրենց իրավունքների համար պայքար մղող չեչենների և ինգուշների համար ընդդեմ ռուսների, և փորձ էր արվում միավորել Հյուսիսային Կովկասի բնակչությանը իսլամի դրոշի ներքո: Հետագուտական շրջանակները նաև մեծ ուշադրության են արժանացրել «տեղական» և «գլոբալ» իսլամական ուղղությունների և ձևերի համեմատությանը Պանկիսի կիրճում, որոնց բախման կամ ներթափանցման և միմյանց հետ փոխհարաբերություններն էլ կարող են ընդհանուր իրավիճակը հասկանալու հնարավորություն ստեղծել: Օրինակ հետաքրքրական են նաև այս առումով երիտասարդների շրջանում անցկացված հետազոտություններում սալաֆիականության և նախկին սուֆիական՝ ավանդական իսլամի տարբերությունները, որոնք ներկայացվում են հետևյալ կերպ՝ սուֆիական ավանդական իսլամը չի կարողանում շատ հարցերի պատասխանել, իսկ սալաֆիականությունը՝ որը մաքուր իսլամն է, տալիս է հստակ պատասխաններ Ղուրանից և Սուննայից, տեղի սուֆի առաջնորդները արաբերեն նույնիսկ չգիտեն, իսկ Ղուրանի լեզուն արաբերենն է: Տեղի ավանդական կրոնը շատ է տարբերվում իր գաղափարներով և ծիսակարգերով սալաֆիական իսլամից, և այն ավելի շատ էթնիկ տեղական՝

<sup>41</sup> Նույն տեղում, նաև՝ Mariam Amashukeli, 2018, p.3, George Sanikidze, 2007, pp.265-270.

<sup>42</sup> George Sanikidze, 2007, pp. 263-264.



Հյուսիսային Կովկասի իրողություններին է միայն համապատասխանում, իսկ «գլոբալ» առումով ամբողջ աշխարհում մուսուլմանների կողմից ընկալելի և ճանաչելի չէ: Մի շարք հետազոտողներ՝ հեվելով նաև ներհամայնքային ընկալումների վրա, այս գործընթացը նաև անվանում էին կիստերի «արաբականացման» գործընթաց<sup>43</sup>:

Սալաֆիների՝ վահաբականության հետևորդների մասին տվյալները հստակ չեն, սակայն 2012թ Փոքրամասնությունների հարցերով Եվրոպական կենտրոնի կողմից ներկայացված տվյալներով, Պանկիսիի կիրճում մոտ 400 սալաֆիական էր բնակվում<sup>44</sup>: Չնայած, որ չի կարելի պնդել, որ գրոհայինների միակ աղբյուրը սալաֆիականներն են, սակայն այս չափի և կենսական համայնքը կարող էր ռադիկալացման համար հիմք հանդիսանալ:

Ըստ տարբեր հետազոտությունների տվյալների՝ վահաբականությունը Պանկիսիի կիրճ է ներթափանցել 1997թ-ից և մասնավորապես ռուս-չեչենական երկրորդ պատերազմից հետո, երբ վրացական կողմը մեղադրում է ռուսական կողմին, որ նրանց չեչեն ծայրահեղականներին տեղափոխեցին Վրաստան և դարձրեցին նրանց համար նոր տեղադրություն ահաբեկչական գործողությունների հետագա ծրագրման և տարածման համար<sup>45</sup>: Իրականում 10-15000 չեչեն փախստականներ են տարիների ընթացքում եկել և հեռացել Պանկիսիի կիրճից, ինչը նշանակում էր, որ տեղի էթնիկ՝ կիստ բնակչությունը դառնում էր փոքրամասնություն՝ փախստական չեչեն բնակչության համեմատ: Դա նաև նշանակում էր սոցիալ-տնտեսական, կրթական, մշակութային և կրոնական պարամետրերի փոփոխություններ՝ միայն տարբեր սալաֆիական մզկիթների կառուցումը կամ առաջացումը հատկապես կիստ

<sup>43</sup> Matteo Zola, Emanuele Cassano, Pankisi, “The Land of the Offspring”, 17.10.2016,

<https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Georgia/Pankisi-the-land-of-the-offspring-174711>

<sup>44</sup> Shoren Kurtsikidze and Vakhtang Chikovani, Georgia’s Pankisi Gorge: An Ethnographic Survey, Spring 2002, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series, p. 4, available at [http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002\\_03-kist.pdf](http://nazysguesthouse.com/wp-content/uploads/2013/04/2002_03-kist.pdf), (մուսք՝ 17.09.2019):

<sup>45</sup> George Sanikidze, 2007, նշվ. աշխ., pp. 275-282.

երիտասարդությանը, որոնք սովետական ժամանակաշրջանում չեն ապրել և այժմ տեղի ավանդական իսլամի հետևորդ լինելուց բացի ունեին նաև նոր հնարավորություն՝ հաճախել սալաֆիական նորակառույց մզկիթներ, որոնք ոչ միայն որպես կրոնական վայրեր էին երիտասարդների համար, այլև հիմնական սոցիալիզացիայի կենտրոններն էին: Այստեղ նրանք սովորում էին արաբերեն, ստանում աստվածաբանական գիտելիքներ և ծիսակարգային փորձառություն տեղի քարոզիչների կողմից, որոնք եկել էին Եգիպտոսից կամ Սաուդյան Արաբիայից: Իսկ առավել մեծ տարիքով կիստերը շարունակում էին հետևել իրենց սուֆիական Տղամարդկանց և կանանց մեծահասակների խորհրդի անդամներին, որոնք առաջ հեղինակության լուրջ աղբյուր էին, այժմ կարծես կորցնում են իրենց այս դիրքը կիրճում<sup>46</sup>:

Պանկիսիի կիրճում կա վեց հիմնական մզկիթ ինչպես նաև մի քանի ավելի փոքր աղոթատեղիներ: Հստակ տարանջատում կա սալաֆիական և ավանդական մզկիթների միջև: Օրինակ Դուխսիում, որը կիրճի հիմնական քաղաքներից մեկն է, կա մեկ ավանդական հին մզկիթ, որտեղ ներկայում կարծես հիմնականում միայն տարեցներն են աղոթում, և մեկ սալաֆիական 2002թ. կառուցված մզկիթ, որտեղ հիմնականում երիտասարդներն են աղոթում: 2010թ. հուլիսին Պանկիսիի Բիրկիանի գյուղում տեղական ավանդական աղոթատունը քանդվում է<sup>47</sup> և դրա փոխարեն սալաֆիական մզկիթ է կառուցվում<sup>48</sup>: Պանկիսիում նաև լուրջ գործունեություն է իրականացրել «Զամաաթ» հումանիտար կազմակերպությունը վահաբական աջակցությամբ, ամենամյա օգնություն էին

<sup>46</sup> Zviadadze, 2016, հղված՝ Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi 2018, pp. 3-5:

<sup>47</sup> Chechen Insurgent Wahhabis Destroyed Prayer House in Pankisi Gorge, September 18, 2010, <https://en.abna24.com/service/important/archive/2010/09/18/196366/story.html>

<sup>48</sup> Այս մասին մանրամասն՝ Prayer house destroyed in Pankissi [sic] Gorge, residents assert, Caucasian Knot, 21 July 2011, <http://dagestan.eng.kavkaz-uzel.ru/articles/13901/>

տրամադրում ոչ միայն փախստականներին, այլև տեղի բնակչությանը<sup>49</sup>:

Որոնք են այն գործոնները, որոնք Պանկիսի կիրճի կիսաբնակչությանը ծայրահեղական խմբավորումների անդամագրվելու և նրանց շարքերը համալրելու գործում դերակատարություն են ունեցել: Այդ հարցի շուրջ արված մի շարք հետազոտություններում<sup>50</sup> բերվում են հետևյալ պատճառներն իրենց ենթապատճառներով՝

- Կրոն

Հետազոտությունների տվյալներով կիրճի երիտասարդների շրջանում սալաֆիականության նկատմամբ հետաքրքրության աճի մի քանի պատճառներ կան՝

- Իսլամի մասին տեղի «ավանդական իսլամի» հետևորդների շրջանում կար «գլոբալ իսլամի» մասին գիտելիքի պակաս,

- Սուֆիական իսլամի տեղական առաջնորդների կամ գիտակների շրջանում արաբերենի իմացության գրեթե բացակայություն

- Արաբական երկրներում կրթություն ստացած տեղի երիտասարդներին արդեն չէր բավարարում միայն վրացերենով արված աղոթքները և իրենց հարցերի պատասխանների ոչ լիարժեքությունը, առանց Ղուրանին հղելու պատասխաններն արդեն բավարար չէին:

- Կառուցված սալաֆիական «նոր մզկիթները» կարողանում էին կրոնական հարցերում պատասխաններ տալ՝ Ղուրանին և Սուլնային հղում անելով:

Վերոնշյալ բոլոր կետերի առկայության շնորհիվ էլ երիտասարդները նախապատվություն էին տալիս սալաֆի

---

<sup>49</sup> Այս մասին տես՝ Jaba Devdariani and Blanka Hancilova, Georgia's Pankisi Gorge, Russian, US, and European Connections, CEPS Policy Brief, No23, June 2003, p. 4, <http://georgica.tsu.edu.ge/files/05-Security/Devdariani%20&%20Hancilova-2002.PDF>, (մուտք՝ 18.10.2019).

<sup>50</sup> Giorgi Gogvadze and Sergi Kapanadze, Daesh and Challenges Facing Georgia. Policy Document. Georgia's Reforms Associates (GRASS), Tbilisi, November 2015, <https://grass.org.ge/wp-content/uploads/2015/12/Daesh-and-Challenges-Facing-Georgia.pdf>,

քարոզիչներին և սալաֆիականությանը, որն էլ տալիս էր իրենց հուզող հարցերի պատասխանները:

- Գաղափարախոսություն, որի հիմնական հենքն այն է, որ կար ուժեղ հավատ, որ մոսուլմաններն աշխարհում ճնշված են և ենթարկվում են խտրականությունների ամբողջ աշխարհում, և որ մոսուլմանները պետք է ամեն գնով պաշտպանեն միմյանց:

- Ազգային ինքնությունը/ինքնագիտակցությունը, որը բխում էր այն ենթատեքստից, որ կիստերը Սիրիայում էլ կռվում են ռուսների դեմ և նրանց տեսանկյունից Մերձավոր Արևելքում իրենք շարունակում են պայքարել ռուս-չեչենական դեռևս լուծում չստացած կոնֆլիկտի տիրույթում:

- Սոցիալ-տնտեսական. գործազրկության բարձր ցուցանիշները և ֆինանսական անելանելի իրադրությունը նույնպես մեծապես նպաստող և դրդող հանգամանքներից է:

- Կրթական. այն է՝ ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կրթության պակասը Պանկիսիի երիտասարդների համար:

- Մոբիլիզացիոն լավ ամրակայված հնարավորությունները. Մերձավոր Արևելքում կռվելու համար երիտասարդներին, նրանց ընտանիքի անդամներին և ընկերներին հավաքագրելու օնլայն/օֆլայն ցանցերը, ինչպես նաև իսլամում առկա հավատարմության երդում տվողների տեղական խմբերի առկայությունը<sup>51</sup>:

- Անձնական տիրույթում բողոքի, նեղացվածության, չիրագործված ցանկությունների, անարդարության զգացման և սեփական ինքնության ճգնաժամային իրավիճակից դուրս գալու միջոց:

Շատ հետաքրքրական տվյալներ են պարունակում 2018թ Մարիամ Ամաշուբեյի կողմից արված հետազոտությունը, որը ներառում է Պանկիսիի կիրճի բնակիչների հետ ֆոկլուս խմբային մեթոդաբանությամբ տվյալների և մտքերի հավաքագրում: Շատ

---

<sup>51</sup> Այս հատվածում հարկ է նշել, որ սկսած 2015թ այս հավատարմության երդումը կարելի էր տալ սկայպով և պարտադիր չէր մեկնել Սիրիա, որպեսզի ջիհադական պայքարի մասնակից դառնային: Այս մասին մանրամասն տես՝ The ISIS “Skype Warriors” of Pankisi Gorge, 25 June, 2015, <https://www.georgianjournal.ge/military/30808-the-isis-skype-warriors-of-pankisi-gorge.html>, (մուտք՝ 15.10.2019):

կարևոր է տեսնել, թե ինչպես են հենց Կիրճի բնակիչներն ընկալում Պանկիսի կիրճը իսլամական ծայրահեղականության տարածման տեսանկյունից: Նրանք հայտնում են, որ իրենց պայքարը՝ Կիրճը որպես ահաբեկչության և իսլամական ծայրահեղականության օջախի կարծրատիպի թե՛ ներվրաստանյան, թե՛ միջազգային ընկալման դեմ մի շարք դժվարությունների է հանդիպում, հատկապես ՉԼՄ-ների գործունեության և հենց պետության կողմից Կիրճի ներկայացման տեսանկյունից: Հետաքրքրական է, որ նրանց կարծիքներում հնչում է հետևյալ միտքը՝ որ Վրաստանի իշխանությունները, տարբեր քաղաքական նկատառումներից ելնելով, օգտագործում են Կիրճը և նրա բնակչությանը իրենց այս կամ այն ծրագրերի իրագործման համար: Օրինակներից է, Կիրճը ահաբեկչության հանգրվան ներկայացնել և այս կամ այն միջազգային համագործակցության ձևաչափով կարողանալ բարձրացնել Վրաստանի իմիջը: Օրինակ՝ հանդես գալ որպես հակաահաբեկչական գործողություններում ԱՄՆ-ի դաշնակից և համախոհ, մյուս կողմից, երբ նույն Վրաստանի այլ շրջաններից կարող էին լինել համաշխարհային ահաբեկչական այս կամ այն ձևաչափով մասնակցություն, գրեթե միշտ առավել լայն արձագանք է գտնում միայն Պանկիսի կիրճից դուրս եկողների մասին տեղեկատվությունը և շեշտադրումները միշտ և պարբերաբար ուղղվում են Պանկիսի կիրճի դեմ:

Այդ մարտահրավերների թվում նշված են՝ իրենց էթնիկ տարբերությունը վրացիներից, տեղական մամուլի և նաև կառավարության կողմից պանկիսցիների «ահաբեկիչներ» լինելու խոսույթի տարածմանը նպաստող քաղաքականությունը, նույնիսկ էթնիկ փոքրամասնությունների խնդիրներով զբաղվող հասարակական կազմակերպությունների նկատմամբ չկա վստահություն և հավատ, քանի որ նրանք շահագրգռված չեն իրավիճակի փոփոխությամբ, քանի որ Պանկիսիին առնչվող ստերեոտիպերը նրանք օգտագործում են ֆինանսավորում ստանալու համար, իսկ խնդիրների լուծման պարագայում նրանք կզրկվեն իրենց ֆինանսավորումից: Կարևոր և անկյունաքարային

իրադարձությունն էր 19-ամյա Թամիրյան Մաչալիկաշվիլի սպանությունը<sup>52</sup>, որից հետո առանց այդ էլ վրացական իշխանությունների նկատմամբ թույլ վստահությունն ավելի թուլացավ: Այս ամենին զուգահեռաբար ավելացան օրենսդրական խստացումները ահաբեկչության պայքարի համատեքստում, որը Պանկիսից հեռացած երիտասարդների վերադառնալու պարագայում ազատագրված ենթարկվել անհուսափելի էր դարձնում նվազագույնը 3, առավելագույնը 17 տարով<sup>53</sup>, ավելի է խորացնում Պանկիսի՝ որպես ահաբեկչության օրրան լինելու խարանից ազատվելու լուծումների անհնարինության զգացումը և այլն:

Փաստացի վերոնշյալ բոլոր բնութագրիչները համարվում են խոցելի մարդկանց և խմբերի մոտիվացիաների համար **խթանող և ներգրավող գործոններ** իրենց գաղափարական կամ կրոնազաղափարական ծայրահեղականացման ճանապարհին: Տարբեր հեղինակների կողմից այս կամ այն բնութագրիչը ունենում է տարբեր դասակարգումներ, որպես խթանող գործոններ են ներկայացվում կրոնական, գաղափարախոսական, ազգային ինքնության, սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական նախադրյալներն ու փորձառությունները, մինչդեռ ներգրավման գործոններն առավել «խորքային» աստիճան են ներկայացնում և

---

<sup>52</sup> Տեղի կիստ բնակչության և վրաց իշխանությունների միջև բախումների, Թամիրյան Մաչալիկաշվիլի սպանության և դրան հաջորդած իրադարձությունների ժամանակագրությունը տե՛ս՝ The Roots of Violent Extremism and Radicalization in Azerbaijan and Georgia, Report, Georgian Center for Security and Development, October 2018, pp. 8-11 [https://www.ecoi.net/en/file/local/1450528/1226\\_1542181101\\_rapport-georgien-05112018.pdf](https://www.ecoi.net/en/file/local/1450528/1226_1542181101_rapport-georgien-05112018.pdf), (մուտք՝ 9.10.2019):

<sup>53</sup> Հարկ է նշել, որ երբ 2014-ի դեկտեմբերի 8-ին, երբ Սիրիայում հերթական վրաստանցու սպանության լուրը հայտնի դարձավ, երկրի խորհրդարանը որոշեց օրենքի նախագիծ մշակել, որով պատասխանատվության կենթարկվեն բոլոր այն քաղաքացիները, ովքեր օտար երկրներում կմասնակցեն զինված հակամարտություններին, բացառություն էին կազմում, սակայն Ուկրաինայի կառավարական ուժերի կազմում Դոնբասում կռվող վրաստանցիները: Վրաստանի կողմից ծայրահեղականացման և ահաբեկչական կազմակերպությունների դեմ պայքարելու համար ձեռնարկված օրենսդրական փոփոխությունների մանրամասները տե՛ս՝ Giorgi Omsarashvili, Radical Islamism in Georgia, Philosophy Study, February 2018, Vol. 8, No. 2, 78-86, p. 83, doi: 10.17265/2159-5313/2018.02.003, (մուտք՝ 15.10.2019):

մեծապես առնչվում են մարդու էմոցիոնալ/հոգևոր նկրտումներին այս կամ այն խմբավորման պատկանելության զգացման շնորհիվ<sup>54</sup>: Տեսական մասնագետները գտնում են, որ այս երկու խմբի գործոններն էլ միմյանց հետ փոխկապակցված են և գործարկվում են միմյանց հետ կոմբինացված/work in combination<sup>55</sup>:

«Պայքարող/մարտնչող հոգին» ըստ պանկիսցիների՝ չէչենների և պանկիսցի կիստերի խիզախության և քաջության համատեքստում ներկայացվում է որպես Էթն-մշակութային գործոն: Սա կիստերի շրջանում ավելի շատ դիտարկվում էր որպես Էթնոագգային ֆենոմեն քան առնչվում կրոնի հետ: Հետաքրքրական է, որ կան բազմաթիվ հարցազրույցներ, որտեղ կարծես պանկիսցիները ըմբռնումով են մոտենում և հասկանում Սիրիա մեկնող իրենց երիտասարդներին մշակութային համատեքստում և «կովկասցիները խիզախ են և կարող են իրենց պաշտպանել կամ զենք սիրելը մեզ համար (չէչեններ/կիստեր) հոգեբանական երևույթ է» մտքերի համատեքստում: Տեղի բնակչությունը հավատացած է, որ կրոնական ռադիկալացումը չէ հիմնական պատճառը, որը դրդում է երիտասարդներին մեկնել և պայքարել ահաբեկիչների կողքին: Հետազոտությունների երիտասարդ բոլոր մասնակիցները՝ թե՛ տղամարդ, թե՛ կին, մի տեսակ ռոմանտիզացնում էին ռազմատեսչությունը՝ համարելով իրենց «սերն առ զենք» կամ «մարտնչող ոգին» որպես Հյուսիսային Կովկասի ազգային ինքնության մի կարևոր բաղադրիչ: Նրանք շատ հաճախ Իսլամական պետության կազմում իրենց հայրենակիցների հայտնվելը չէին նույնականացնում նրանց ահաբեկիչների կամ հենց Իսլամական պետության գրոհայինների հետ, այլ համարում էին նրանց «ճշմարիտ մուսուլմաններ», որոնք ինչ որ նախվությամբ նպատակ

<sup>54</sup> Alex P. Schmid, Challenging the Narrative of the “Islamic State”, The International Centre for Counter- Terrorism – The Hague 6, No. 5, 2015, <https://icct.nl/wp-content/uploads/2015/06/ICCT-Schmid-Challenging-the-Narrative-of-the-Islamic-State-June2015.pdf>:

<sup>55</sup> Նույն տեղում և Alex P. Schmid, Radicalisation, De-Radicalisation, CounterRadicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague 4, No. 2, 2013,

ունեին օգնել Սիրիայում կռվող այլ մուսուլմաններին<sup>56</sup>: Այս հարցվածների շրջանում թե՛ տղամարդկանց, թե՛ կանանց, կար այնպիսի մի միտում, որ նրանք կարծես ահաբեկչական գործողությունները որպես պատասխան և արձագանք էին համարում աշխարհով մեկ մուսուլմանների նկատմամբ սադրանքներին: Միևնույն ժամանակ երիտասարդները հրաժարվում էին հանցագործությունը, պատերազմը և ահաբեկչությունը միևնույն հարթություն և մեջ դիտարկել<sup>57</sup>:

Կառավարության և պետական հաստատությունների նկատմամբ կիստերի շրջանում չկա վստահություն, միևնույն ժամանակ լարված էին նաև իրենց տարածաշրջանում սուֆի և սալաֆի համայնքների առաջնորդների հարաբերությունները: Տասնամյակներ շարունակ կառավարության կողմից ահաբեկչության դեմն առնելու բոլոր մեխանիզմները եղել են զուտ մարդկանց քրեական հանցագործներ դիտարկելը, որոնք այս կամ այն կերպ եղել են ահաբեկչության և ծայրահեղականացման այս կամ այն գործընթացում ներգրավված: Համայնքային կանխարգելող գործողությունները եղել են շատ անարդյունավետ և ֆրագմենտար<sup>58</sup>: Հետաքրքրական է, որ ներհամայնքային բազմաթիվ ձայներ և նախաձեռնություններ են փորձում իրականացվել, ինչպես օրինակ «Պանկիսիի երիտասարդական նախաձեռնությունների խմբի» ստեղծումն էր, որի հիմնական նպատակն է Պանկիսիի հետ կապված կարծրատիպերը քանդելը և առավել ինտեգրված հասարակության կայացումը<sup>59</sup>:

Սակայն երիտասարդ պանկիսիցիներին ջիհադական կազմակերպությունների ներգրավման հարցում քաղաքական, պատմական և մշակութային նախադրյալներ են ներկայացվում, որն առնչվում է Ռուսաստանի կենտրոնական իշխանության և Չեչնիայի միջև առկա կոնֆլիկտի հետ, և որ կիստերը որպես

<sup>56</sup> Mariam Amashukeli, 2019, p. 3, 2019, [https://www.ecoi.net/en/file/local/2020220/Understanding-why-youth-fight-in-the-Middle-East-en.pdf\\_\(մուտք՝ 12.10.2019\);](https://www.ecoi.net/en/file/local/2020220/Understanding-why-youth-fight-in-the-Middle-East-en.pdf_(մուտք՝ 12.10.2019);)

<sup>57</sup> Նույն տեղում:

<sup>58</sup> Նույն տեղում, էջ 4:

<sup>59</sup> Այս մասին տես՝ Mariam Amashukeli, 2018, p.30. [http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018\\_Mariam-Amashukeli.pdf](http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018_Mariam-Amashukeli.pdf):



«մարտական/մարտնչող ուժեր» ունեն հերոսական նկրտումներ կռվելու և պաշտպանելու մուսուլմաններին: Պանկիսցիների շրջանում հարցումները ցույց են տվել, որ մասայական չեն այդ որոշումները, սակայն քարոզչական տեսանկյունից բազմաթիվ մեխանիզմներ են օգտագործվել երիտասարդներին ներգրավելու հարցում: Հարցազրույցի մասնակիցներից մի քանիսը նշել էին, որ Սիրիայում վաղ շրջանում կռված պանկիսցիներից սոցիալական մեդիաներում նույնիսկ ստեղծվում էին խմբեր, որոնք նպատակ ունեին մեղքի զգացում առաջացնել Պանկիսիում բնակվող այլ երիտասարդների շրջանում իրենց պասիվության և մուսուլման եղբայրներին օգնության չգնալու համար, ինչը նրանց հիմնական պարտավորությունն է<sup>60</sup>:

Սոցիալական բաղկացուցիչները ուսումնասիրելիս կարևոր ցուցանիշներ են հատկապես 2011թ. Մերձավոր Արևելքում սկսված ծայրահեղական ջիհադական շարժումներին Վրաստանի քաղաքացիների մասնակցության և դրանում Պանկիսիի կիրճի բնակչության մասնաբաժինը<sup>61</sup>, որի արդյունքում Պանկիսիի կիրճը նաև անվանում էին «Հարվարդ ահաբեկիչների կերտման/դաստիարակման համար» ("Harvard of terrorist upbringing"<sup>62</sup>: Տարբեր աղբյուրների տվյալներով, որոնք միմյանցից տարբերվում են, սահմանում էին ամենաքիչը 50-200 Վրաստանի քաղաքացու<sup>63</sup> մասնակցություն Մերձավորարևելյան՝

<sup>60</sup> Mariam Amashukeli, 2018, p.30. [http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018\\_Mariam-Amashukeli.pdf](http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018_Mariam-Amashukeli.pdf), (մուտք՝ 12.10.2019):

<sup>61</sup> Նույն տեղում, Giorgi Gogvadze and Sergi Kapanadze, Daesh and Challenges Facing Georgia. Policy Document. Georgia's Reforms Associates (GRASS), Tbilisi. November 2015, <https://grass.org.ge/wp-content/uploads/2015/12/Daesh-and-Challenges-Facing-Georgia.pdf>, (մուտք՝ 16.10.2019).

<sup>62</sup> Bennett Clifford, Georgian foreign fighter deaths in Syria and Iraq: what can they tell us about foreign fighter mobilization and recruitment? Caucasus Survey, 6 (1), November 2017, pp. 62–80, <https://doi.org/10.1080/23761199.2017.1399701>.

<sup>63</sup> Ըստ Վրաստանի պետական անվտանգության ծառայության 2016թ. գեկույցի՝ Վրաստանի մոտ 50 քաղաքացի կռվել է Սիրիայում և Իրաքում, և դրանցից 10-ը՝ զոհվել, որոնք բոլորն էլ եղել են Պանկիսիի կիրճի բնակիչներ, այս մասին տես Caucasian Knot: State Security Service: about 50 Georgian citizens are fighting in Syria and Iraq, 29 March, 2016. Պաշտոնական տվյալները գրեթե միշտ ավելի նվազեցված են, քան արևմտյան այլ աղբյուրներում, որտեղ նույն թվականի համար ներկայացվում են առնվազն 100-200 մասնակիցներ՝ իսկ մահացածների

մասնավորապես Սիրիական ռազմական գործողություններում սկսած 2011թ, սակայն որոնց 28 տոկոսը Էթնիկ կիստեր չեն եղել, իսկ 17 տոկոսն էլ Աջարայի և Զվեմո Զարթլիի մուսուլմաններ են եղել<sup>64</sup>: Սակայն ի՞նչ ցուցանիշների արդյունքում է, որ Պանկիսի կիրճը դառնում է «գրոհայինների և ահաբեկիչների համար հանգրվանի կամ օջախի» կամ «Ահաբեկիչների դաստիարակման Հարվարդի» կոչմանն արժանանալուն և համաշխարհային ՉԼՄ-ների ուշադրության սևեռման համար<sup>65</sup>: Նախ Կրաստանից գրոհայինների գործողություններին մոտ 3000 բնակչության պայմաններում Պանկիսի կիրճից ԻՊ-ի շարքերում մոտ 100-200-ի հասնող գրոհայինների ներկայությունը ցույց է տալիս մասշտաբային անոմալ անհամապատասխանությունը և մեծ չափերի հասնող մասնակցայնությունը: Սրան ավելանում է ջիհադական տարբեր խմբավորումների (Ջուհուդ ալ-Շամ, ԻՊ, Ջաբհաթ ալ-Նուսրա, Աջնադ ալ-Կաուկազ և այլն) ղեկավար կազմում Պանկիսի առնվազն 8 հայտնի առաջնորդ լինելու հանգամանքը: Այս երկու ցուցանիշներն էլ հանգեցրել են Պանկիսի կիրճի նկատմամբ միջազգային հանրության նմանատիպ սևեռվածությանն<sup>66</sup> ու միջազգային մամուլում այն որպես ահաբեկիչների ապաստարան և ապահով գոտի ներկայացնելուն<sup>67</sup>:

---

թվաքանակը՝ 29, տես՝ Clifford B., Georgian foreign fighter deaths in Syria and Iraq: what can they tell us about foreign fighter mobilization and recruitment? *Caucasus Survey*, 6 (1), November 2017, pp. 62–80. <https://doi.org/10.1080/23761199.2017.1399701>

<sup>64</sup> Bennett Clifford, Georgian foreign fighter deaths in Syria and Iraq: what can they tell us about foreign fighter mobilization and recruitment? *Caucasus Survey*, 6 (1), November 2017, pp. 62–80. <https://doi.org/10.1080/23761199.2017.1399701>, (մուսք՝ 15.10.2019):

<sup>65</sup> Նույն տեղում:

<sup>66</sup> Հետաքրքիր մի կատակ է տարածված պանկիսիցիների շրջանում.

«Կրաստանը, գիտեք ո՞րն է, այն, որ Պանկիսի մոտ է»: Սա իրականում ամրապնդում է և արտացոլում է այն իրականությունը, որ հենց պանկիսիցիներն են ընկալում, որ ավելի շատ մարդ է իմանում կիրճի մասին, քան այն երկրի, որի մաս է կազմում կիրճը: Այս մասին տես՝ Paul Manning, *Folklore and Terror in Georgia’s “Notorious” Pankisi Gorge: The ethnography of the state violence at the margins of the nation*, Feb. 14, 2016, <https://georgica.tsu.edu.ge/?p=1883>, (մուսք՝ 25.10.2019):

<sup>67</sup> Նույնիսկ սովորական Գուգլ որոնողական համակարգով Պանկիսի կիրճ որոնման արդյունքներում կյութերի մեծ մասը ծայրահեղականացման և ահաբեկչության համետքստում են:

Տարիքային կազմի հետ կապված ուսումնասիրությունները բացահայտել են մի շարք հետաքրքիր տվյալներ՝ այսպես կոչված պանկիսցիների «երկրորդ ալիքը», որոնց միջին տարիքը 25 է եղել (մահվան ժամանակ) հիմնականում եղել են Իսլամական պետության կազմում կռվող գրոհայիներ, իսկ «առաջին ալիքը», որոնք հիմնականում մոտ 7 տարով մեծ են եղել առևտրություններ են ունեցել ալ-Կաիդայի կամ ոչ Իսլամական պետության ջիհադական կազմավորումների հետ: Բացի դա ըստ տվյալների՝ ի տարբերություն առաջին ալիքի, երկրորդ ալիքի գրոհայիները գրեթե ոչ մի տեսակի ռազմական փորձառություն չեն ունեցել, ինչն էլ հասկանալիորեն մեծացրել է մահացությունների թիվը երկրորդ ալիքի շրջանում, որը նաև տեխնիկապես էլ համընկնում է ջիհադական տարբեր խմբավորումների կողմից օգտագործվող ընդհանուր դարձած ռուս-ահաբեկիչների և առաջնագծում նրանց պահեստավորելու պրակտիկայի հետ<sup>68</sup>:

2019թ. մարտ ամսի Democracy and Freedom Watch-ի հրապարակումներից մեկում էլ Պանկիսի կիրճից Սիրիական պատերազմում մահացածների թիվը հաշվվում էր 33<sup>69</sup>, իսկ civil.ge կայքի հրապարակումներից մեկում նշվում էր, որ միայն Պանկիսի կիրճից մահացածների թիվն արդեն 34-ն է, իսկ Սիրիական պատերազմի բռնկումից մինչև տվյալ պահը Վրաստանի քաղաքացիներից մահացածների թիվը հասնում է 45-ի<sup>70</sup>:

## **Պանկիսի կիրճը՝ քաղաքացիական հետպատերազմյան իրադրությունում**

**Փախստականների առկայությունը.** Որպես քաղաքացիական պատերազմի հետևանք ազդեցության գործակցով առաջին բաղադրիչը փախստականների

<sup>68</sup> Alex P. Schmid, Challenging the Narrative of the “Islamic State”, The International Centre for Counter- Terrorism – The Hague 6, No. 5, 2015, <https://icct.nl/wp-content/uploads/2015/06/ICCT-Schmid-Challenging-the-Narrative-of-the-Islamic-State-June2015.pdf>

<sup>69</sup> 33rd ISIS fighter from Georgia’s Pankisi Gorge dead in Syrian war, TBILISI, DFWatch, March 9, 2019, <https://dfwatch.net/33rd-isis-fighter-from-georgias-pankisi-gorge-dead-in-syrian-war-52956>, (մուտք՝ 15.08.2019):

<sup>70</sup> Georgian Citizen Killed in Syria, 12.03.2019, <https://civil.ge/archives/279149>

առկայությունն է: Ինչպես նշել ենք վերը Պանկիսի կիրճ չեչեն փախստականներ սկսեցին ներթափանցել Առաջին չեչենական պատերազմի ընթացքում և արդեն նշանակալի հոսք է նկատվում Երկրորդ չեչենական պատերազմից հետո՝ 1999-2000թթ: Որպես նպաստող հանգամանքներ էին նաև ներկայացվում Պանկիսի կիրճում Էթնիկ ազգակցականների առկայությունը և աշխարհագրական առումով մոտիկությունը:

Տարբեր հետազոտողներ և նաև պաշտոնական տվյալներ այս փախստականների թիվը նշում են 7000-10000<sup>71</sup>: Վրաստանի նման պետությունը, որը տվյալ փուլում, այնքան թույլ էր, որ չէր կարող կազմակերպել փախստականների համար նախնական կեցության համար ջրի, ուտելիքի, ինչպես նաև դեղորայքային անհրաժեշտ ապահովություն, սա անմիջապես դառնում է անվտանգության լրջագույն խնդիր: Այս ժամանակահատվածում է, որ վրացական իշխանությունները գրեթե որոշիչ դեր չէին կատարում Պանկիսի կիրճում և հատկապես անվտանգության ապահովման տեսանկյունից ոչ մի դերակատարում չունեին, ի տարբերություն տվյալ ժամանակահատվածում գործող տեղական առաջնորդների, կրիմինալ ղեկավարների կամ տեղի «շեֆերի», որոնք էլ ապահովում էին անվտանգությունը և դրանով էլ դառնում էին փախստականների համար առաջնորդներ<sup>72</sup>: Ստեղծվում էին նոր ենթակառուցվածքներ, որոնք ոչ թե կառավարվում էին պետության կողմից, այլ արտաքին այս կամ այն ազդեցության շրջանակների կողմից:

Վրացական կառավարությունը սկզբնական շրջանում ժխտում էր չեչեն գրոհայինների առկայությունը Վրաստանում, սակայն արդեն 2001թ Շևարնաձեն ստիպված առաջին անգամ

<sup>71</sup> Dvali, Akaki, *Instability in Georgia: A New Proliferation Threat?*, August 1, 2003, Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/analysis/articles/instability-georgia/>, (մուտք՝ 15.08.2019):

<sup>72</sup> Daniel L. Byman and Kenneth M. Pollack, 2007, *հղված Things Fall Apart, Containing the Spillover from an Iraqi Civil War*, Brookings Institution Press, May 7, 2007, p 23.

ընդունում է, որ Պանկիսի կիրճում կարող են լինել չեչեն գրոհայիններ<sup>73</sup>:

Երկրորդ բաղադրիչը **ահաբեկչությունն է**: Չնայած Վրաստանում անջատողական տարբեր քաղաքական նախադրյալներին՝ կիստերն իրենց փակ-կլանային համակարգով կարծես հեռու էին մնում քաղաքական վայրիվերումներին մասնակցելուց և ներգրավվելուց: Սակայն եթե նույնիսկ հենց իրենք կիստերը հեռու էին մնում քաղաքացիական պատերազմներից և դրանց մասնակցելուց, նրանք ունեին իրենց գրավչությունը իսլամական ծայրահեղական խմբավորումների համար, այն կարևոր տարանցիկ հնարավորություններ էր ստեղծում ցանցային գործունության համատեքստում: Հայտնի է, որ թուրքական, աֆղանական և արաբական (հիմնականում սաուդցիներ և Հորդանանի քաղաքացիներ) տարբեր շրջանակներ էին փորձում իրենց ազդեցությունը տարածել՝ ֆինանսական հոսքեր ներմուծելով Պանկիսի կիրճ: Ընդհանրապես որևէ երկրի տարածքում կառավարական ուժերի ազդեցությունից դուրս մնացած ծայրահեղականները ոչ միայն տվյալ երկրի, տարածաշրջանի այլև համաշխարհային անվտանգությանը սպառնացող մեծագույն խնդիրներից են եղել և մասնավորապես 2000-ականներից այն ավելի է կարևորվում հաշվի առնելով տարածաշրջանային և գլոբալ իրողությունները:

Երրորդը **հարևանային ներխուժումներն** են, որն ըստ 2002թ. Ֆրիդոմ հաուսի տվյալների<sup>74</sup> ռուսական կողմից Վրաստանի օդային տարածքի խախտումներն էին և կիրճում ռմբակոծություններն էին 2001թ. սկզբներին: Ռուսաստանը

---

<sup>73</sup> Այս մասին մանրամասն՝ Georgia's Pankisi Gorge: Russian Concerns and U.S. Interests, CRS Report for Congress, March 2003, [https://www.everycrsreport.com/files/20030306\\_RS21319\\_bb7cf52b928cc1e18ac27876f0e2f43d71b8dc5e.pdf](https://www.everycrsreport.com/files/20030306_RS21319_bb7cf52b928cc1e18ac27876f0e2f43d71b8dc5e.pdf)

Georgia, The Situation of the Kist Community and the Chechens, Joint report by the Danish Immigration Service and the Danish Refugee Council, November 2018, [https://www.ecoi.net/en/file/local/1450528/1226\\_1542181101\\_rapport-georgien-05112018.pdf](https://www.ecoi.net/en/file/local/1450528/1226_1542181101_rapport-georgien-05112018.pdf), (մուսք 14.10.2019):

<sup>74</sup> Freedom House, Freedom of the World-Georgia, 2002, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2002/Georgia>, (մուսք 29.09.2019):

մեղադրում էր Վրացական կողմին չէչեն գրոհայիններին իր տարածքը տրամադրելու և նաև զենքով մատակարարելու մեջ<sup>75</sup>:

### **Անջատողականությունը**

### **Կիսնազեցնի**

**անջատողականության** բաղադրիչը կարծես զսպելու է գալիս Վրաստանի կողմից հարևան Ռուսաստանում անջատողական շարժումներին այս դեպքում չէչենական շարժումներին աջակցելուց, քանի որ դա ուղղակիորեն կարող էր հող նախապատրաստել իր երկրում անջատողականների ջրաղացին ջուր լցնելու համար: Չէչեն գրոհայիններին զինելով՝ Վրաստանը կարող էր զինել նաև այն մարդկանց, որոնք կարող էին մասնակցություն ունենալ աբխազական և հարավօսական անջատողականներին աջակցելու հարցում<sup>76</sup>, իսկ մյուս կողմից էլ Վրաստանը լավ էր հասկանում, որ այդ աջակցությունը կարող է ոչ համաչափ պատասխան ստանալ ռուսական կողմից:

**Բնակչության ծայրահեղականացումն** ինքնին թույլ գործոն էր սկզբնական շրջանում, սակայն այն ահաբեկչության վտանգի համատեքստում սկսում է առավել վտանգավոր դառնալ:

Ահաբեկչական խմբավորումներին անդամակցողների միմյանց հետ մտերմության, անձնական կապերի և միևնույն փորձառության ու սոցիալական կազմի ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս ենթադրել, որ (offline personal networks) ոչ վիրտուալ անձնական կապերը/ցանցը որոշիչ դեր է ունեցել Պանկիսի կիրճի բնակչության շրջանում օտարերկյա գրոհայինների հավաքագրման հարցում առավել, քան որևէ

<sup>75</sup> Theresa Reinold, State Weakness, Irregular Warfare, and the Right to Self-Defense Post-9/11, American Journal of International Law, Vol. 105, No. 2, 2011.

<sup>76</sup> Պանկիսիցիների կողմից վրացական անջատողական շարժումներին պանկիսիցիների մասնակցության մասին տես՝ Ondrej Zacha, The Pankisi Gorge crisis through the lens of spillover and terrorist save heaven theory, Research paper, Masaryk University, Spring 2016, p. 5, [https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/MVZ489/61907258/ZACHA\\_-\\_Pankisi\\_Gorge.pdf](https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/MVZ489/61907258/ZACHA_-_Pankisi_Gorge.pdf), (մուտք՝ 18.10.2019):

լայնամասշտաբ սոցիալ-տնտեսական այլ գործոն կամ օնլայն ծայրահեղականացման կոչերի ազդեցությունը<sup>77</sup>:

**Տնտեսական կորուստները** քաղաքացիական հետպատերազմի հերթական բաղադրիչներից է, որը, սակայն, ըստ որոշ հեղինակների դժվար չափելի է: Ամիջական ազդեցություններից մեկը Վրաստանի անվտանգության ուժերի կողմից տվյալ շրջանի նկատմամբ վերահսկողության վերականգնման և ահաբեկչական որևէ ցանցի ներկայացուցիչների վերացման նպատակով ծախսերն են, մյուս կողմից կիրճում առկա հանցագործ տարրերի, նարկոթրաֆիքինգի հետ առնչությունն ունեցող հսկայական տնտեսական կորուստները: Մինևույն ժամանակ քաղաքացիական հետպատերազմյան և հատկապես կիրճում առկա բռնության ու ահաբեկչական տարրերի ուժեղացումը մեծապես նպաստում է առևտրային հնարավորությունների չեզոքացմանը, իսկ օրինակ մինչև 1999թ. Վրաստանի ՀՆԱ-ի նվազումը մեկ տոկոսից ցածրի նույնպես քաղաքացիական հետպատերազմական իրադրության ցուցանիշներից է<sup>78</sup>:

Պանկիսիի կիրճի տնտեսական ցուցանիշները հնարավոր չի գտնել, քանի որ ոչ միայն Ախմեթա Նահանգում չեն իրականացվել, այլև Վրաստանի Ազգային վիճակագրական վարչությունը նույնպես չի իրականացրել, որի հետևանքով հնարավոր չէ ցուցանիշներ գտնել գործազրկության, եկամուտների շուրջ և այլն:

### **Պանկիսիի կիրճը՝ ահաբեկչության ապահով հանգրվան**

Ահաբեկչության ապահով հանգրվանները՝ ահաբեկչական իսլամիստական շարժումների հաջողության գրավականներից են, երբ նրանք ունենում են օպերացիոն և կազմակերպչական

<sup>77</sup> Clifford B., Georgian foreign fighter deaths in Syria and Iraq: what can they tell us about foreign fighter mobilization and recruitment? *Caucasus Survey*, 6 (1), November 2017, pp. 62–80. <https://doi.org/10.1080/23761199.2017.1399701>

<sup>78</sup> Ondrej Zacha, *The Pankisi Gorge crisis through the lens of spillover and. terrorist save heaven theory*, Research paper, Masaryk University, Spring 2016, p. 6, [https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/MVZ489/61907258/ZACHA\\_-\\_Pankisi\\_Gorge.pdf](https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/MVZ489/61907258/ZACHA_-_Pankisi_Gorge.pdf), (մուտք՝ 18.10.2019):

գործիքներ, հետագա գործողությունների իրագործման համար<sup>79</sup>: Ահաբեկչական հանգրվանների առաջացման նախապայմաններից է **աշխարհագրական բաղադրիչների** առկայությունը՝ այնպիսի տարածքների առկայությունը, որոնք դուրս են կենտրոնական կամ տեղական իշխանությունների վերահսկողությունից: Պանկիսիի կիրճը իր ծայրամասային, լեռնային դիրքի շնորհիվ, ինչպես նաև թույլ ենթակառուցվածքներով և հասանելիության առումով քիչ ուղիների առկայությամբ՝ աշխարհագրական բնական պարամետրերով կարծես նպաստում էր ահաբեկչական տարրերի գործողությունների իրականացման համար (Պանկիսիի լեռներում թաքնվելու, սահմանները հատելու հնարավորություններով), ինչպես նաև Չեչնիայի հարևանությունը՝ որպես գաղափարական ասպեկտ նույնպես նպաստող հանգամանք էր: Այդ հնարավորություններին ավելանում է **թույլ կառավարումը** պետության կենտրոնական իշխանության կողմից, երբ պետությունը չի կարողանում ապահովել սեփական տարածքում բնակվող մարդկանց անվտանգությունը, չի կարողանում տրամադրել բնակչության հասարակական ծառայությունները և կարիքները, ապահովել քաղաքական լեգիտիմություն և վերահսկել գործող տնտեսությունը: Ահաբեկիչները հենց այսպիսի իրադրություններից էլ օգտվելով մեծապես ծավալում են գործունեություն Պանկիսիի կիրճի նման «շագանակագույն տարածքներում» կամ «անկայունության գրպանիկներում»: Ի հավելումն կենտրոնական իշխանության կողմից իրավիճակի անվերահսկելիությանը ավելանում է նաև մեկ այլ բաղադրիչ՝ **կոռուպցիան**: Պարզապես ներկայացնելով 1999-2004թթ. Թրանսփերենսի ինթերնեյշնլը կազմակերպության Կոռուպցիայի ինդեքսների տվյալները՝ երբ Կրաստանը 133 երկրներից զբաղեցնում էր 124-րդ հորիզոնականը: Կոռուպցիայի

<sup>79</sup> Cristiana C. Brafman Kittner, The Role of Safe Havens in Islamist Terrorism, *Terrorism and political violence*, Volume 19, Issue 3/ 19:03, 2007, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546550701246791>; Հնված՝ Ondrej Zacha, 2016, p. 1.



առկայությունը և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի կերպով մեծապես նպաստում է ահաբեկչական ապահով հանգրվանների առաջացմանը, որն էլ ավելի նպաստավոր է դառնում, երբ զուգորդվում է հանցավորության, մաքսանենգության կամ նարկոթրաֆիքինգի առկայության պայմաններում:

**«Բռնության շուրջ եղած հիշողությունների/պատկերացումների պատմությունը»**,

որը համարվում է ահաբեկչության ապահով հանգրվանների առաջացման կարևոր նախադրյալներից, երբ պետությունը չի կարողանում ապահովել բնակչության անվտանգությունը, այլ գործող միավորներ են սկսում դրա իրագործումը «բռնության» այս կամ այն միջոցների օգտագործմամբ: Չինված այս կամ այն խմբավորմանն էլ ապավինում են իրենց անվտանգության ապահովման հարցում: Իսկ հենց Պանկիսցիների շրջանում անցկացված հարցումների և հետազոտությունների արդյունքներով, ինչպես արդեն նշել էինք վերը, Էթնոմշակութային մակարդակում էին բացատրում իրենք «ռազմատենչությունն ու սերն առ զենք»:

Այս շարքում վերջին բայց ոչ նվազ կարևոր բաղադրիչը **աղքատությունն** է: Իրականում սոցիալական խնդիրները կարող են նաև հանգեցնել նրան, որ ահաբեկիչներն աջակցություն գտնեն, ոչ միայն գաղափարական համախոհությունից ելնելով, այլ պարզապես գումարի դիմաց: Նույնիսկ երբեմն տեղական սոցիալ-տնտեսական առկա ենթակառուցվածքները փոխարինվում էին ահաբեկիչների կողմից իրենց նպատակներին ծառայեցվող ենթակառուցվածքներով: Փաստացի բոլոր կոմպոնենտներն առկա էին, որպեսզի Պանկիսիի կիրճը ահաբեկչության «ապահով հանգրվան» դառնար: Տնտեսական հեռանկարներից զուրկ լինելու հանգամանքներում, երիտասարդների մեծաթվության պայմաններում, որոնք ուղղակի ունենեռանդ և ուժ, սակայն չկա այդ ամենի պոզիտիվ ուղղորդում շատերն էին պատրաստ գնալ կռվելու: Այս ամենին ավելանում է նախկին հին ուժերի թուլացումը, որոնք իրենց էթնիկ ինքնագիտակցության

պահպանման հիմքում դիտարկում էին «հողն ու աշխատանքը»: Երբ տարածքները կորցվում են պատերազմում, իսկ աշխատանք էլ չկա պաշտպանելու, երիտասարդ ծայրահեղական մտքերով գործիչները կարողանում էին իրենց ազդեցությունն ու իշխանությունը տարածել և դարձնել ավելի գրավիչ:

Պանկիսիի կիրճը համարվում է սոցիալական դեպրեսիայի մի օջախ, որը ոչ այդքան իրական սոցիալ-տնտեսական հիմք ունի, այլ մի տեսակ չեն ընկալում Վրաստանի իշխանություններին, որպես սեփական իշխանություն, միևնույն ժամանակ չկա նաև տեղական «ինքնիշխանության» հնարավորություն և ուժեղ ձեռքի կառավարում: Դրա համար տեղացի բնակչությունը, մի տեսակ անիշխանության միջավայրում լինելով, խալիֆայության քարոզիչների կողմից հեշտ թիրախավորվում էին, և կյանքի իմաստի և հստակ քայլերի հաջորդականության ներկայացմամբ կարողանում էին ներգրավել՝ երիտասարդների եռուն էներգիան գործիք դարձնելով:

## **Ամերիկյան ներգրավվածությունը Պանկիսիի կիրճի համատեքստում**

2002թ. սկզբին Թբիլիսում ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչ Ֆիլիպ Ռամլերը հայտարարում է, որ Աֆղանստանից իսլամական ծայրահեղականները տեղափոխվում են Կովկասյան տարածաշրջան<sup>80</sup>: ԱՄՆ-ը, ի աջակցություն վրացական իշխանությունների, հայտարարեց, որ մոտ 100-150 ռազմական խորհրդական հակաահաբեկչական ուժերին ուսուցանելու և վերապատրաստելու համար կժամանեն Վրաստան: Բնական է, որ Ռուսաստանի արձագանքը չուշացավ, և միայն առավել չափավոր և կարծես «ըմբռնումով» սկսվեց ընկալվել Ռուսաստանում, երբ Վլադիմիր Պուտինը այս ամենի մասին ասաց, որ «ոչ մի դժբախտություն էլ չկա»<sup>81</sup>:

<sup>80</sup> Dvali, Akaki, *Instability in Georgia: A New Proliferation Threat?*, August 1, 2003, Nuclear Threat Initiative, <https://www.nti.org/analysis/articles/instability-georgia/>, (մուտք՝ 15.08.2019):

<sup>81</sup> Putin Says No Tragedy in US-Georgian Cooperation, 1.03.2002, available at: <https://civil.ge/archives/101278?lang=en>, (մուտք՝ 18.08.2019):

Ամերիկյան «Վրաստան. վարժանք և սպառազինում ծրագիրը» (Georgia Train and Equip program (GTEP))<sup>82</sup> կարծես Վրաստանի՝ դեպի արևմուտք քաղաքական ուղղորդման կանխորոշումն է, որը հնարավորություն ընձեռեց Վրաստանին, հիմնական տարանցիկ պետություն լինելու դերից բացի, հավակնել նաև Հարավային Կովկասում Արևմուտքի նոր «ձգողականության կենտրոնի» դերին: Այս դերն ամենից ավելի ակնառու երևաց ԱՄՆ-ի կողմից իրականացվող \$64 մլն արժողության «Վրաստան. վարժանք և սպառազինում ծրագրում» (ԿՎՍԾ) («Georgia Train and Equip Program» - GTEP) և դրան հաջորդող «Օժանդակության և կայունության գործողությունների ծրագրում» (ՕԳԿԾ) («Sustainment and Stability Operations Program» - SSOP), որոնցից յուրաքանչյուրը Վրաստանը դիտում էր որպես տարածաշրջանում ԱՄՆ ռազմական գործողությունների և շահերի դրոշակակրի (անգամ գերազանցվեցին ԱՄՆ-ի կողմից Կասպից ծովում Ադրբեջանի զինուժի հետ անցկացված վարժանքները): Սակայն այս ամենը նպաստեց նաև այն բանին, որ Վրաստանը չափից ավելի ինքնավստահ դառնա, չնայած այն իրողությանը, որ ԱՄՆ ռազմական ծրագրերից<sup>83</sup> և ոչ մեկը երբևէ նպատակ չէր ունեցել Վրաստանի զինված ուժերին որևէ իրական ռազմական պատրաստականություն կամ հարձակողական կարողություն տրամադրել<sup>84</sup>:

Այսինքն՝ վարժանքի և սպառազինման ծրագիրն իրականում նախազօժված էր որպես ճկուն, փուլային ուսուցման նախաձեռնություն, և ընդամենը ուսուցում և հանդերձանք էր տրամադրել երեք հազարից պակաս զորքի՝ նպատակ ունենալով

<sup>82</sup> Georgia Train and Equip Program (GTEP), Krtsanisi 9/11 Training Area, Georgia, February 1, 2003, available at: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ei/pix/b/eur/18737.htm>, (մուտք՝ 11.09.2019):

<sup>83</sup> Ամերիկյան ծրագրերի մասին Վրաստանում մակրամասն տես՝ Annika Kastetter, Moving forward: how Georgia can advance US strategic interests, Opinion Paper, Georgian Strategic Analysis Center, December 2018, p available at: [https://gsac.ge/wp-content/uploads/2019/02/US-Georgia-Publication\\_FINAL.pdf](https://gsac.ge/wp-content/uploads/2019/02/US-Georgia-Publication_FINAL.pdf), (մուտք՝ 18.09.2019):

<sup>84</sup> Ռիչարդ Գիրագոսյան, Տարածաշրջանային զարգացումները և հայաստանի ազգային անվտանգությունը, 19.01.2009, [http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT\\_ID=477](http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=477), (մուտք՝ 25.09.2019):

Նրանց ապահովել սահմանափակ հակաահաբեկչական կարողություններով: Նույն կերպ էլ ԱՄՆ-ի կողմից իրականացվող «Օժանդակության և կայունության գործողությունների ծրագիրը» ընդամենը նպատակ ուներ ընտրված վրացական միավորումները պատրաստել իրաքում տեղակայելու համար, որպեսզի վերջիններս օգնեն ԱՄՆ «Իրաքի ազատագրման գործողության» (ԻԱԳ) իրականացմանը (Operation Iraqi Freedom - OIF). Հիշենք, որ արդեն 2004թ. սեպտեմբերի 13-ի հայտարարության մեջ ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի խոսնակը՝ Ռիչարդ Բուշերը ասում է. «Պանկիսին այլևս ապահով դրախտ չէ ահաբեկիչների համար»<sup>85</sup>:

Ըստ 2014 թ. ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի ահաբեկչության մասին զեկույցի<sup>86</sup>՝ մոտ 50-100 վրաստանի քաղաքացիներ Պանկիսիի կիրճից և Աջարայից տեղափոխվել են և արդեն ռազմական գործողությունների են մասնակցել Իսլամական պետության կազմում: Այս տվյալները համընկնում են նաև այլ նման միջազգային զեկույցներում, մինչդեռ վրացական կողմը դրանք ավելի նվազ է ցույց տալիս:

Կարևոր և անկյունաքարային տեսաուղերձ է համարվում 2015թ. նոյեմբերի 23-ին վրացի մի քաղաքացու կողմից հրապարակված ուղերձը, որը Վրաստանից հասել էր Սիրիա: Այս ուղերձը վերնագրված է «ուղերձ վրաց ժողովրդին» և ուղղված էր վրաստանի քաղաքացիներին և վախեցնում էր նրանց արյունահեղությամբ, համարում էր նրանց քաֆիրներին հետևողներ և սպառնում էր ջիհադով<sup>87</sup>: Սա առաջինն էր նման կարգի հրապարակումներից, որն անմիջականորեն առնչվում էր Վրաստանի հետ, և այն պետք է լրջագույն անվտանգության հարցեր բարձրացներ Վրաստանում և հասարակության

<sup>85</sup> U.S. Department of State: Pankisi “No Longer a Haven for Terrorists”, 14.09.2004, available at <https://civil.ge/archives/116044>, (մուսք՝ 22.10.2019):

<sup>86</sup> Հակաահաբեկչության Բյուրոյի առանձին երկրների զեկույցներ, տես՝ <https://www.state.gov/documents/organization/239631.pdf> (մուսք՝ 15.03.2019):

<sup>87</sup> Islamic State Group’s Georgian-Language Propaganda Video Emerges, Civil Georgia, Tbilisi, 23.Nov.2015, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=28796>, ISIS threat against Georgia, 24 Nov. 2015, <https://jam-news.net/ISIS-threat-against-Georgia/>, (մուսք՝ 1.10.2019):

շրջանում և համապատասխանաբար անվտանգությունն ապահովող ինստիտուտների և կառույցների շրջանում: Թեև Վրաստանը շարունակում էր ապահով գոտի համարվել՝ ահաբեկչության թիրախ չհանդիսանալով, սակայն հաշվի առնելով երկրի ներսում հակաահաբեկչական փորձառության պակասը, և հատկապես հասարակական վայրերի ապահովության տեսանկյունից Վրաստանի անպատրաստությունը սկսում է դառնալ քննարկման թեմա և նաև սկսում է գիտակցվել որպես լուրջ սպառնալիք:

Սեպտեմբերի 11-ից հետո լայնամասշտաբ ահաբեկչական գործողությունը տեղի ունեցավ Փարիզում, նոյեմբերի 13-ին, երբ Իսլամական պետությունը հանձն առավ տեղի ունեցած ահաբեկչության պատասխանատվությունը, որի ժամանակ սպանվել էր ավելի քան 100 մարդ: Այս իրադարձությունները ընկած էին կարևոր աշխարհաքաղաքական փոփոխությունների հիմքում: Այս ամենը ինչպես էր վտանգում Վրաստանը՝ Նախ վիզաների ազատականացման հարցում վրաստանի քաղաքացիների անվան տակ դեպի Եվրոպա կարող են տեղափոխվել նաև ահաբեկիչներ, Փարիզի դեպքերից հետո<sup>88</sup> հատկապես այդ վտանգը առավել ցայտուն էր, երկրի վարկանիշն էր տուժում, նաև կային տվյալներ, որ ԻՊ-ից վերադառնում էին իրենց տները, իսկ դա հավելյալ վտանգ էր Վրաստանի ներսում ահաբեկչության տեսանկյունից:

## **Ռուսաստանի դիրքորոշումը և վարած քաղաքականությունը Պանկիսիի կիրճում**

Հիշենք, որ 2000-ականների սկզբին ռուս-վրացական հարաբերություններում չէչենական փախստականների և չէչեն գրոհայինների՝ Վրաստանի տարածք մուտք գործելու և այնտեղից հակառուսական գործողություններ իրականացնելու հարցը կարևոր էր երկկողմ հարաբերությունների և նաև առավել մեծ տարածաշրջանային համատեքստում: 2002թ. սեպտեմբերի 11-ին

<sup>88</sup> 2015 Paris Terror Attacks Fast Facts, 13. Nov. 2015, <https://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/2015-paris-terror-attacks-fast-facts/index.html>, (մուտք 1.10.2019):

Ռուսաստանի նախագահ Պուտինը ոչ պատահականորեն ընտրելով Նյու Յորքյան ահաբեկչության տարելիցի օրը Վրաստանի իշխանություններին ուլտիմատում ներկայացրեց. կամ դուք ինքներդ չեչեն գրոհայինների հարցերը կլուծեք, կամ էլ մենք դա կանենք, ձեր երկրի տարածքում առանց ձեր թույլտվության<sup>89</sup>:

Ռուսաստանը հնարավորության դեպքում փորձում է միշտ իր համար ստեղծել այնպիսի իմիջ, որով Ռուսաստանը ահաբեկչության դեմ պայքար մղող երկիր է ներկայանում՝ դա դարձնելով գործիք այս կամ այն քաղաքական համատեքստում, այս կամ այն միջազգային հարթակներում: Հիշենք, G20 գագաթաժողովի ժամանակ Թուրքիայում, Փարիզի դեպքերից որոշ ժամանակ անց կրակը կարողացան իրենց դերը բարձրացնել հակադաշակական գործողություններում իրենց ֆունկցիոնալ մասնակցության նկատառումներով: Դրանով Ռուսաստանը տվյալ ժամանակահատվածում դառնում էր ԱՄՆ մոտ դաշնակիցը հակադաշակական կոալիցիայում, կազմակերպության ոչնչացման նպատակներով ստեղծված: Նման կերպ ժամանակավոր Ուկրաինայի և Վրաստանի մասով իրենց հակասությունները մեղմանում էին կամ տվյալ օրակարգից դուրս էին մղվում: 2019թ. իրադարձություններում Իսլամական պետության դեմ պայքարում կրկին տեսնում ենք Ռուսաստանի կարևոր դերակատարությունը ռուս-թուրքական-ամերիկյան «համատեղ» գործողությունների համատեքստում:

Ռուսաստանի կողմից պարբերաբար մեղադրանքներին, որ Պանկիսիի կիրճը ահաբեկիչների համար հանգրվան է, ի պատասխան վրացական կողմը սկսած 2002թ. հակադրում էր վրաց-ամերիկյան նաև եվրոպական համագործակցությունը: Օրինակ 2016թ.-ին Ռուսաստանի արտաքին գործերի նախարար Լավրովի կողմից կրկին անգամ մեղադրանքներին ի պատասխան՝ Վրաստանի նախագահ Մարգվելաշվիլին ԱՄՆ դեսպանի հետ միասին համատեղ ասուլիս են տալիս Պանկիսիի

<sup>89</sup> Как Грузия оказалась одним из крупнейших поставщиков боевиков в ИГИЛ, 19. 07.2015, <http://cripo.com.ua/processes/?p=195227/>,

կիրճում ի հաստատումն, որ Պանկիսի կիրճը չի կարող ահաբեկիչների համար հանգրվան հանդիսանալ<sup>90</sup>:

### **Վրաստանի քաղաքացիների հավաքագրումն ու տեղափոխումը. Թուրքիայի՝ որպես միջնորդ երկրի դերակատարությունը**

Հակաահաբեկչական ռազմավարությունները և քաղաքականությունները պետք է հաշվի առնեն ծայրահեղականացման մոդոլ ներքին բաղադրիչները, որոնք սակայն «տեղական և իրական ծայրահեղականացման չեն հանգեցնի, եթե 3-րդ միջնորդ կամ շահառու երկրների ներգրավվածությունը չլինի»: Երրորդ երկրների դերը Պանկիսի բնակիչների շրջանում ծայրահեղական տրամադրությունների ակտիվացման և նրանց ակտիվ գործողությունների մեջ ներգրավելու հարցում կարևոր է: Կարելի է նշել, որ չնայած տեղում պանկիսցիների ներգրավումը ահաբեկչական ցանցերի մեջ, միայն մասնակի գործողություն է և առանց միջնորդ՝ երրորդ երկրի դերակատարության դժվար կլիներ պանկիսցիներին ահաբեկիչ-գրոհային-վարձկան դարձնել և տեղափոխել Սիրիա կամ Իրաք կամ այլուր:

Հիմնական երրորդ երկիրը, ուր ըստ տեղացիների իրենց բարեկամները գնում են աշխատելու՝ Թուրքիան է, սակայն հետազայում արդեն մահվան լուրը ստանալուց հետո են պարզում առնչությունը ծայրահեղական այս կամ այն խմբավորմանը:

Պանկիսի կիրճի ավազների խորհուրդը 2015թ. ապրիլի 6-ին հավաք էր արել՝ դիմելով Վրաստանի իշխանություններին հավաքագրումները կանխելու պահանջով<sup>91</sup>: Հավաքից մի քանի օր առաջ՝ ապրիլի 2-ից կիրճից անհետացել են 16-ամյա Մուսլիմ

<sup>90</sup> Մանրամասները տես՝ Will Cathcart, Georgia's Pankisi Gorge: More than 25 Years of External Manipulation, 18. 02. 2016, <http://georgiatoday.ge/news/3014/Georgia%E2%80%99s-Pankisi-Gorge%3A-More-than-25-Years-of-External-Manipulation->

<sup>91</sup> Georgia's Kists Demand Action To Stop Pankisi Youth Joining IS, 07, April, 2015, <https://www.rferl.org/a/georgia-chechens-demand-action-to-stop-youth-joining-islamic-state/26943399.html>, (մուտք՝ 15.10.2019):

Կուշտանաշվիլին և 18-ամյա Ռամզան Բադակաշվիլին<sup>92</sup>: Այս դեպքը կարևոր էր այն առումով, որ Պանկիսիի բնակչությունը կրկին անգամ տեսնում է վրացական կառավարության կողմից պատասխանատվության պակասի և տվյալ բնակչության իրավունքների պաշտպանության հարցում: Ինչպես կարող էին երկու երիտասարդները, որոնք չափահաս չէին և չէին կարող առանց ծնողների թույլտվության ինքնաթիռ նստել և հեռանալ Թուրքիա Թբիլիսիի միջազգային օդանավակայանից:

Պանկիսիում գործող ավագների խորհուրդը կազմված է հիմնականում սուֆիզմի հետևորդներից, սակայն խորհրդի ազդեցությունն աստիճանաբար թուլանում է, քանի որ տեղի երիտասարդության շրջանում մեծանում է սալաֆիականության (վահաբականության) դերը, ինչն էլ անհանգստացնում է սուֆիզմի հետևորդներին, քանի որ երիտասարդների շրջանում արմատավորվում է ծայրահեղականությունը:

Թեմայի վերաբերյալ հայտարարություն էր արել նաև Վրաստանի վարչապետ Իրակլի Դարիբաշվիլին՝ նշելով, որ պետք չէ այս հարցի մեղավոր համարել Վրաստանի կառավարությանը, քանի որ, ըստ Դարիբաշվիլիի, Պանկիսիից ամենաշատը գնացել են Սիրիա դեռևս Սաակաշվիլիի օրոք: Դարիբաշվիլին հավելել է, որ նաև, որ այս խնդիրն անհանգստացնում է ամբողջ աշխարհին, Վրաստանն էլ բացառություն չէ<sup>93</sup>:

<sup>92</sup> Two Pankisi youth turned IS fighters call home from Syria: ‘We are fine’, 14, April, 2015, <https://dfwatch.net/tag/ramzan-baghakashvili>, (մուսք՝ 15.10.2019):

<sup>93</sup> «Սիրիա մեկնող կամավորների հարցը համաշխարհային խնդիր է, համաշխարհային առաջնորդներն էլ են փնտրում և առայժմ չեն կարողանում գտնել ճանապարհներ այս ամենը կանգնեցնելու և կանխարգելելու համար»-ասել էր Դարիբաշվիլին, տես՝ Tinatin Jvania, Giorgi Kupatadze, Keeping Islamic State out of Georgia, 22, June, 2015, <https://iwpr.net/global-voices/keeping-islamic-state-out-georgia>, (մուսք՝ 15.9.2019): Georgian PM: We can’t stop youth from joining IS, 16, April, 2015, available at: <https://dfwatch.net/georgian-pm-we-cant-stop-youth-from-joining-is-35166>, (մուսք՝ 15.9.2019): Georgian PM blasts media for ‘hysteria’ about recruitment for IS, 22, April, 2015, <https://dfwatch.net/georgian-pm-blasts-media-for-creating-hysteria-about-youth-joining-is-35247>, (մուսք՝ 15.9.2019):



Սիրիայում կռվող ամենահայտնի վրաստանցիներ<sup>94</sup> (նույնպես Պանկիսիի կիրճից) Թարխան Բատիրաշվիլին է, նույն ինքը՝ Ումար ալ-Շիշանին է (Շիշանի արաբերեն չեչեն է նշանակում): Բատիրաշվիլին Սիրիայում «Իսլամական պետության» խմբավորման հայտնի հրամանատարներից է: Դեռ 2014-ին ԱՄՆ-ն Բատիրաշվիլուն ներառել է ԻՊ-ի հետ կապ ունեցող ամենավտանգավոր 11 ահաբեկիչների ցանկում: Ի դեպ կարևոր է, թե ինչպես էր տեղի ունենում օրինակ հայտնի Օմար ալ-Շիշանիի միջանկյալացման գործընթացը կիրճի երիտասարդության շրջանում, որն էլ իր հերթին հանգեցնում էր երիտասարդների կողմից շահագրգռության ավելացմանն ու նպաստում սրբազան պայքարի մասնակցելու նրանց ձգտմանը:

Իրականում Պանկիսիի կիրճում տիրող իրավիճակի վերլուծության արդյուքնում անդամագրման կանխարգելումը և կասեցումը հնարավոր չէ այս կամ այն կոնկրետ կազմակերպչին բռնելով, քանի որ հսկայական է սոցիալական ցանցերի կոմունակացիոն հնարավորությունները առանց «կենտրոնի» գործելու, որն էլ անսահմանափակ է դարձնում այդ հնարավորությունները: Թեև Պանկիսիի կիրճում ոչ այդքան համացանցային մոդելն է աշխատել սկզբնական շրջանում, այլ կան հետազոտություններ, որոնք «մարդկային» իրական շփումների ցանցն են դարձնում անդամագրման և հետագա ահաբեկչական գործողությունների մաս դառնալու հիմքը: Դրանով պայմանավորված՝ կարևոր առաջնորդների մահվան կամ իշխանությունների կողմից բռնելուց հետո այդ հոսքը կարծես նվազում էր<sup>95</sup>:

Վրաստանի կողմից օրենսդրական խստացումները մի կողմից լուծում էին Վրաստանի հակաահաբեկչական քաղաքականության օրենսդրական բացերը, սակայն երկրի

<sup>94</sup> Տարբեր ահաբեկչական կազմակերպություններում և ծայրահեղական խմբավորումների հայտնի պանկիսիի դեկավարների ցանկը տե՛ս ստորև:

<sup>95</sup> В Сирии погиб еще один уроженец Панкисского ущелья Грузии, 30.11.2018, <https://www.ekhokavkaza.com/a/29629773.html>, (մուտք՝ 15.9.2019): Панкисцы продолжают гибнуть за ИГИЛ, 24. 08. 2016, <https://www.ekhokavkaza.com/a/27943885.html>, (մուտք՝ 15.9.2019):

քաղաքացիների տեսանկյունից, որոնք այս կամ այն պատճառով հնարավոր է գոյան իրենց գործողությունների համար ինչպիսի ռեպրիիտացիոն ծրագրերի հնարավորություններ է առաջարկում, քանի որ վերադառնալու պարագայում նրանց սպասվում է ազատագրվում՝ 3-17 տարի՝ ըստ գործողությունների ծանրությունից: Այս ամենն էլ կարծես հանգեցնում է նրան, որ Վրաստանից մեկնած բոլոր քաղաքացիները նախընտրում են մնալ և ապրել «ազատության» մեջ «անարդարության» դեմ «պայքարելով» ահաբեկիչների կողքին Սիրիայում կամ մեկ այլ վայրում, քան գնալ բանտ<sup>96</sup>:

Պանկիսիի կիրճը ահաբեկչության համատեքստում ուսումնասիրելիս մեթոդաբանական երկու տեսությունների՝ թե՛ քաղաքացիական պատերազմների հետևանքների հետագա խնդիրների զարգացումն իր բոլոր բաղադրիչներով, թե՛ ահաբեկիչների համար ապահով հանգրվաններ լինելու տեսական բաղադրիչների առումով երկուսի միախառնումն է կամ կարելի է ասել, որ մեկի բաղադրիչները բխում են մեկը մյուսից և հանգեցնում են միմյանց:

Առաջին տեսության կոմպոնենտները՝ փախստականները, ահաբեկչությունը, հարևանային ներխուժումները՝ կազմելով Պանկիսի կիրճի ճգնաժամի կարևորագույն տարրերը հանգեցրեցին երկրորդ չեչենական պատերազմից հետո բնակչության ռադիկալացմանը, իսկ օրինակ այս տեսության տարրերից մեկը՝ անջատողականությունը ծնում է անջատողականություն, դառնում է «զսպող» միջոց Վրաստանի կողմից չեչենական անջատողական գործընթացներին չմասնակցելու համար, որը կարող էր բռնկում առաջացնել անջատողական բազմաթիվ ուժերի համար հենց Վրաստանի ներսում: Իսկ այս ամենն էլ ուղղակիորեն հանգեցնում էին տնտեսական մշտական կորուստների:

---

<sup>96</sup> Տե՛ս՝ Mariam Amashukeli, En/Countering Stigma of Terrorism: The Case of Pankisi, Research report, Eastern Partnership Civil Society Facility, Tbilisi 2018, p.30. [http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018\\_Mariam-Amashukeli.pdf](http://fellows.eapcivilsociety.eu/wp-content/uploads/2018/07/Research-Report-2018_Mariam-Amashukeli.pdf), (մուտք՝ 12.10.2019):

Իսկ մյուս կողմից, եթե դիտարկենք Քիթների կողմից ահաբեկչական ապահով հանգրվանների տեսության տեսակետից՝ աշխարհագրական դիրքը, թույլ կառավարումը, կոռուպցիան, բռնության նկատմամբ վերաբերմունքի և ընդհանուր առմամբ բռնության շուրջ եղած պատմական դիսկուրսի, և նաև աղքատությունն ու աշխատանքի բացակայությունը, որոնք հող են նախապատրաստում ահաբեկիչների և ծայրահեղական մոտեցումների ակտիվացման համար, հաստատապես իրենց ազդեցությունն են գործել ահաբեկչության համար ապահով հանգրվան վերածվելու ճանապարհին: Ահաբեկչության համար ապահով հանգրվանների ստեղծմանը մեծապես նպաստում են վերոնշյալ բոլոր չափանիշների և պայմանների առկայությունը, իհարկե դրանց տարբեր մոդիֆիկացիաների կիրարկմամբ տվյալ ժամանակաշրջանի պայմաններին համահունչ:

Իրականում անվտանգության առումով խնդիրը մի տեսակ բազմաշերտ և բազմակողմ լուծումներ է պահանջում. Պանկիսիի կիրճի բնակչության տեսանկյունից այդ ահաբեկչության հանգրվան լինելու խոսույթը «պարտադրված է» իրենց թե՛ Վրաստանի, թե՛ տարածաշրջանային, և թե՛ համաշխարհային խաղացողների (ոչ միայն պետությունների, այլև ցանցային տրամաբանությամբ գործող տարբեր միավորների) կողմից: Իրավիճակի վերլուծության համընդգրկուն և բազմակողմ գործողությունների իրականացման պարագայում է հնարավոր ազատվել նման խոսույթի պարտադրանքից, հակառակ պարագայում դեռ երկար ժամանակ Պանկիսիի կիրճը կարող է լինել ոչ միայն խոսույթային մակարդակում ահաբեկչության հանգրվան, այլև նորանոր և փոփոխվող իրադրություններում իրապես լինել ահաբեկչության ապահով հանգրվան, նույնիսկ՝ օջախ:

## **Տարբեր ահաբեկչական կազմակերպություններում դեկավար դիրքեր զբաղեցրած պանկիսցիներ<sup>97</sup>**

**Թարխան Բատիրաշվիլի**, նույն ինքը Օմար ալ-Շիշանին, ծնվել է Պանկիսիի կիրճի Բիրկիանի գյուղում 1986թ.: Բատիրաշվիլի հայրը քրիստոնյա էր, մայրը՝ մուսուլման: Դպրոցն ավարտելուց հետո նա վրացական բանակ է զորակոչվում և աշխատում է որպես հետախուզության սերժանտ: Նա մասնակցել է երկրորդ Չեչենական պատերազմին, ինչպես նաև 2008թ. ռուս-վրացական պատերազմին, վրացական կողմից՝ ռուսների դեմ: Ալ-Շիշանին եղել է Իսլամական պետության հյուսիսային հատվածների՝ Իրաքում և Սիրիայում կռվող ծայրահեղ իսլամականների հրամանատարը: Ըստ տեղեկությունների Բատիրաշվիլին մահացել է 2016թ. հուլիսին Իրաքում ալ-Շիրքաթ շրջանում ԱՄՆ հատուկ ուժերի գործողությունների հետևանքով վիրավորվելուց հետո չորս ամիս անց: Բատիրաշվիլիի դերը և նրա կերպարի միջականացումը մեծ դերակատարություն է ունեցել Պանկիսիից երիտասարդներին Իսլամական պետության շարքերում ներգրավելու հարցում:

**Թամազ Բատիրաշվիլի**. Թարխան Բատիրաշվիլիի՝ Աբու Օմար ալ-Շիշանիի եղբայրն էր, որը 2018թ. հուլիսի 24-ին 38 տարեկան հասակում մահացել է Իդլիբի շրջակայքում: Վերջինը կարևոր դեմք էր Իսլամական պետության կազմում և պատասխանատու էր հետախուզություն և հակահետախուզության համար, ինչպես նաև ջիհադականների

---

<sup>97</sup> Պանկիսցիները, որոնք մասնակցել և անդամագրվել են Իսլամական պետությանը, կարելի է երկու խմբի բաժանել: Առաջին խումբը՝ միջինում 30 տարեկան և ավելի մարդիկ էին, որոնք իրենց ռազմական անցյալը՝ հիմնականում Հյուսիսային Կովկասում հիմքում ունենալով են որոշում կայացրել, և երկրորդ խումբը, որը ժամանակագրորեն 2013-2015թթ. հետ է համընկնում, արդեն երիտասարդների խումբն է 1980-90-ական թթ. ծնված, որոնք ռազմական գործողությունների ոչ մի փորձ չունենալով՝ ազդվելով իրենցից տարիքով մեծ հայրենակիցների «հորդորներից» տեղափոխվում են ԻԴ: 2019թ. հրապարակվել էր Պանկիսիից Իսլամական պետության շարքերում եղած պանկիսցիների ցանկը՝ տե՛ս՝ Панкисские общественники раскрыли список боевиков, <https://www.kavkaz-uzel.eu/forum/topics/6547?page=1>, (մուտք՝ 05.12.2019): Տվյալների համար հիմնական աղբյուր է հանդիսացել «Կավկազակիյ ուզել» կայքը՝ <https://www.kavkaz-uzel.eu>:

կողմից վերահսկվող բանտերի համար: Ըստ տեղեկությունների նա Չեչենական կռվի ակտիվ մասնակիցներից էր և ռազմական գործում հարուստ փորձ ուներ: Նրա ընտանիքը հասցրել էր փախնել Սիրիայից: Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ նա 25-րդ մարդն էր Պանկիսի կիրճից, որ մահացել էր Սիրիական կոնֆլիկտում:

**Մուրադ Մարգոշվիլի,** նույն ինքը Աբու Ռալիդ ալ-Շիշանին/Մուսլիմ ալ-Շիշանին, հայտնի է, որ ծառայել է Մոլդովայում, Սովետական ժամանակահատվածում, և նա մոտ տաս տարի կռվել է չեչեն ապստամբների դեմ Սովետական միության փլուզումից հետո: 2003թ. Մարգոշվիլին Ռուսական հատուկ ուժերի կողմից ձերբակալվում է, սակայն երկու տարի անց անհասկանալի կերպով ազատ է արձակվում: Նա համարվում է Ռուսական հատուկ ուժերի հետ սերտ կապեր ունեցող զինվորական: Ալ-Նուսրայում՝ Լաթաքիայի շրջանում, նա ղեկավարում է «Ջուռուդ ալ-Շամ» լեգիոնը, որը ըստ տեղեկությունների հիմնականում կազմված էր չեչեններից: Մարգոշվիլին ահաբեկչական գործունեությամբ է զբաղվել նաև Վրաստանի տարածքում, սակայն 2012թ.-ին նրան հաջողվել է տեղափոխվել Սիրիա, որտեղ էլ միացել է «Իսլամական պետությանը»: 2013 թվականից Մարգոշվիլին «Ջեյշ ալ-Մուհաջիդին ալ-Անսար» խմբավորման ղեկավարումն է ստանձնել, այն բանից հետո, երբ նախկին հրամանատար և նույնպես Վրաստանի քաղաքացի Թարխան Բատիրաշվիլին «Իսլամական պետությունում» նշանակվել է այլ պաշտոնի: Հետաքրքրական է, որ 2015թ.-ին ԻՊ-ն տեսագրություն էր տարածել, որում Մարգոշվիլին կոչ էր անում միանալ այսպես կոչված «Կովկասյան Էմիրությանը»: Մուրադ Մարգոշվիլին և նաև վերոնշյալ բոլորն էլ ներառված են ԱՄՆ ֆինանսների նախարարության կողմից հրապարակված մի խումբ անձանց և կազմակերպությունների անուններում, որոնք կապ ունեն կազմակերպված հանցավորության, ինչպես նաև օրենքով գողերի հետ: Փաստացի նրանք այսպես կոչված «սև ցուցակի» անդամներ

Էին<sup>98</sup>: Մարգոշվիլի մահվան մասին տեղեկություններ են հրապարակվել մի քանի անգամ, սակայն 2019թ. փետրվարին հայտնի լրագրող փորձագետ Բուրչուլաձեին հաջողվել է նրանից հարցազրույց վերցնել<sup>99</sup>: Հայտնի է, որ Մուրադ Մարգոշվիլին շատ ավելի մեծ հեղինակություն ուներ Գերմանիայի չեչենների շրջանում, քան հենց Պանկիսիում կամ Չեչնիայում:

**Ֆեյզուլա Մարգոշվիլին**, որը հայտնի է նաև որպես Սալահուդդին ալ-Շիշանի անվամբ, առաջնորդել է Ջեյշ ալ-Մուհաջիրին ուսա ալ-Անսար խմբավորումը: Մարգոշվիլին համարվում էր միակը, ով կարող էր համեմատվել ալ-Բատիրաշվիլի հետ և նույնիսկ մրցել նրա հետ<sup>100</sup>:

**Ռուսլան Մաչալիկաշվիլին** նույն ինքը Սեյֆուլլահ ալ-Շիշանին, Վրաստանի քաղաքացի է, ծնվել է Պանկիսի կիրճի Դուխի գյուղում: Երկրորդ չեչենական պատերազմից հետո 2000-2001թթ. Մաչալիկաշվիլին ակտիվորեն ներգարված է եղել առևանգումների, նարկոթրաֆիկինգի գործողություններում: Վրաստանում ոճրագործությունը քրեականացնող գործողություններից հետո նա լքում է Վրաստանը և հեռանում Թուրքիա, որտեղ էլ շարունակում է իր կրիմինալ գործունեությունը<sup>101</sup>: 2011-2014թթ. այլ երեք ազգությամբ կիստերի հետ, ղեկավարում էին մուջահեդիների խմբավորումները, եղել է նաև Ջաբհաթ ալ-Նուսայրիի Էմիր:

**Ադամ (Գուրամ) Գումաշվիլի**. Ադամ Գումաշվիլին, 2018թ. նոյեմբերի 28-ին, 44 տարեկան հասակում մահացել է Սիրիայում:

<sup>98</sup> Ամբողջական ցանկը կարելի է տեսնել այստեղ՝ <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/SDN-List/Pages/default.aspx>:

<sup>99</sup> Georgia is our homeland – Exclusive interview with Muslim al-Shishani a.k.a Murad Margoshvili, by Nino Burchuladze, 25. 02. 2019, <https://www.georgianjournal.ge/politics/35590-georgia-is-our-homeland-exclusive-interview-with-muslim-al-shishani-aka-murad-margoshvili.html>, (մուտք՝ 28.09.2019):

<sup>100</sup> Mairbek Vatchagaev, Jamestown Foundation, *Allure of Islamic State's Media Machine Attracts New Generation of Chechen Recruits*, 17 April 2015, Eurasia Daily Monitor Volume: 12 Issue: 72, <https://www.refworld.org/docid/5538b2c64.html>

<sup>101</sup> Syria: From Ruslan The Family Man To Sayfullakh the Shahid – Chechen Jihadist's Story In Pictures, by Joanna Paraszczuk, Feb 20, 2014, <https://eaworldview.com/2014/02/syria-family-man-shahid-sayfullakh-shishanis-story-pictures/>, (մուտք՝ 21.10.2019):

2013թ. նա Սիրիա էր տեղափոխվել Պանկիսիի Ջոկոյո գյուղից իր որդու՝ Սուլթան Գումաշվիլիի հետ: Ադամ Գումաշվիլին եղել է Իսլամական պետության Արդարադատության նախարարը: Նրա հայրը՝ Սուլեյման Գումաշվիլին հատնի գրող և բանաստեղծ է Պանկիսիում և Ավագների խորհրդի անդամ է եղել, իսկ նրա եղբայրներից Չաուրը 2000-ականների սկզբին զբաղեցրել է Կախեթի նահանգապետի պաշտոնը, իսկ մյուս եղբայրը՝ Բակարը Պանկիսիի ամենամեծ գյուղի՝ Դուկիսիի ադմինիստրատիվ վարչության պետն է եղել:

Ադամ Գումաշվիլին և մեկ այլ պանկիսցի **Ռուսլան Թոխոսաշվիլին** ուղերձ են ուղարկում իրենց ազգականներին և հայրենակիցներին՝ մեղադրելով նրանց «անհավատների հետ իսլամի շուրջ քննարկումներ ծավալելու մեջ», ինչպես նաև դժգոհություն էին հայտնում, որ Պանկիսիի կիրճից Սիրիա մեկնողների թիվը այդքան կրճատվել է: Թոխոսաշվիլիի խոսքերով՝ դրանում մեղավոր են ԷՆ «չափավոր իսլամի հետևորդները»:

Փարձագետ Նինո Բուրչուկաձեն գտնում է, որ հենց այս ուղերձները վկայում են ԻՊ-ի կազմում ստեղծված ճգնաժամի մասին, որ այն Պանկիսիի երիտասարդների շրջանում կորցնում է իր ռոմանտիկ և «հաղթանակների» հանգրվան լինելու նշանակությունը<sup>102</sup>:

**Սուլթան Գումաշվիլի.** Սուլթան Գումաշվիլին իր հոր՝ Ադամ Գումաշվիլիի հետ 2013թ. տեղափոխվում է Սիրիա, և Իսլամական պետության խմբավորումների կազմում կռվելու ժամանակ 2016թ. օգոստոսին մահանում է 21 տարեկան հասակում:

### **Ռուսլան Տոխոսաշվիլի**

Տոխոսաշվիլին Պանկիսիի Օմալո գյուղից է և Սիրիա էր տեղափոխվել 2014թ.: Նա հայտնի էր, որպես ԻՊ պաշտպանության նախարար՝ Թարխան Բատիրաշվիլիի թիկնապահ: Նրա մահվան մասին ընտանիքը տեղեկացել է 2019թ.

<sup>102</sup> Коммерсант: ИГ обвинило жителей Панкиси в нежелании ехать в Сирию, 07.07.2016, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/285371/>, (մուսնք՝ 18.09.2019):

մարտին, թեև ըստ տեղեկությունների մահացած է եղել մի քանի ամիս առաջ<sup>103</sup>:

Ըստ «Կավկասկիյ ուզել»-ի 2018թ մայիսին հրապարակած տվյալների<sup>104</sup> Սիրիայում ռազմականգործողությունների հետևանքով մահացած պանկիսցիների ցանկը ստորև՝

23-ամյա Թուրպալ Բորչաշվիլի (2015թ.), 30-ամյա Գուրամ Ցիտաիշվիլի (2015թ.), 24-ամյա Դավիթ Սվիակաուրի (2015թ.), 18-ամյա Իսրաֆիլ Ցատիաշվիլի (2014թ.), Նրա եղբայրը՝ 21-ամյա Ջաբրայիլ Ցատիաշվիլի (2014 թ.), 22-ամյա Գուրամ Գումաշվիլի (2014 թ.), 18-ամյա Բեսո Կուշտանաշվիլի (2014թ.), 24-ամյա Խալիդ Աչիշվիլի (2013թ.), 26-ամյա Համգաթ Աչիշվիլին (2013թ.), Աբդուլ Մալիք Մութոշվիլի (տարիքը հստակ չէ) և 23-ամյա Ռուստամ Գելալև, որը միակն էր, որը թաղված է Վրաստանում:

## **PANKISI GORGE IN THE CONTEXT OF TERRORIST NETWORK: NEW CHALLENGES**

### **Abstract**

*Tatevik Mkrtchyan*

*Center for Civilization and Cultural Studies, YSU*

*tmkrtchyan@ysu.am*

*Hayk Kocharyan*

*Department of Arabic Studies, YSU*

*hkocharyan@ysu.am*

**Key words:** *Pankisi Gorge, crisis, network terrorism, terrorist safe heaven, terrorist hub, kists, Wahhabism.*

<sup>103</sup> Семья в прошлом жителя грузинского села Омало узнала о его гибели в Сирии спустя несколько месяцев, 07.03.2019, <https://sputnik-georgia.ru/incidents/20190307/244615477/V-Sirii-pogib-esche-odin-vykhodets-iz-Gruzii.html>, (մուսնք՝ 18.09.2019):

<sup>104</sup> Выходцы с Кавказа в рядах ИГ (ИГИЛ), 21, Май, 2018, available at: [https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/251513/#cont\\_54](https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/251513/#cont_54), (մուսնք՝ 21.10.2019):



The Pankisi Gorge remote region of the Republic of Georgia has become the focus of much international attention after the Russian-Chechen wars (First war: 1994-1996, second war: 1999-2000). The gorge is located just south of the Georgian-Chechen border in the Georgian district of Akhmeta. Today most of the inhabitants of the Pankisi region are descendants of ethnic Chechens and Ingush who together with kists share the common ethnonym of Vainakh. The kists, who are typically bilingual, and the number of inhabitants varies from 3000-10000. The radicalization processes as well as terrorist heaven image or stigma of the Pankisi Gorge will be discussed in the article through the lens of spillover of the civil wars, as well as terrorist safe heaven theoretical approaches.

## **ПАНКИССКОЕ УЩЕЛЬЕ В КОНТЕКСТЕ СЕТЕВОГО ТЕРРОРИЗМА: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ**

### **Аннотация**

*Татевик Мкртчян  
Центр по исследованию проблем  
культуры и цивилизации, ЕГУ  
tmkrtchyan@ysu.am*

*Айк Кочарян  
Кафедра Арабистики, ЕГУ  
hkocharyan@ysu.am*

**Ключевые слова:** *Панкисское ущелье, кризис, сетевой терроризм, пояс безопасности, очаг терроризма, кистинцы, ваххабизм*

Панкисское ущелье – регион Грузии, который оказался в центре внимания мирового сообщества после Чеченских войн (1994-1996 и 1999-2000). Ущелье расположено к югу от грузино-российской (чеченской) границы в Ахметском муниципалитете. Большинство населения Панкисского региона - кистинцы, численность которых колеблется от 3000 до 10000, наряду с чеченцами и ингушами являются вайнахами. В статье рассматривается как процесс радикализации, так и возникновение дискурса относительно пояса

безопасности для террористов и ряда криминальных группировок. Исследование проводится сквозь призму идеи о влиянии гражданских войн и процесса формирования пояса безопасности.